

## **12. Zagospodarowanie turystyczne (Ryszard Garus)**

Zagospodarowanie turystyczne jest głównym elementem możliwości rozwoju turystycznego danego obszaru. Składa się z podstawowej bazy turystycznej ( noclegi i gastronomia) oraz szeroko rozumianej infrastruktury uzupełniającej, w której wyróżniamy głównie: znakowane szlaki turystyczne, bazę sportowo-rekreacyjną, punktu informacji turystycznej, instytucje obsługi ruchu turystycznego. Do infrastruktury uzupełniającej należą także obiekty i instytucje paraturystyczne, powstałe dla obsługi ludności miejscowej. W różnych przypadkach mogą z niej korzystać także turyści. Należą do niej przede wszystkim ośrodki zdrowia, banki, posterunki policji, stacje benzynowe.

### **12.1 Szlaki turystyczne wraz z walorami kulturowo-przyrodniczymi**

#### **Znakowane szlaki piesze**

Znakowane szlaki turystyczne są ważnym elementem zagospodarowania turystycznego terenu, ułatwiającym poruszanie się nieznaną wcześniej trasą. Dobrze wyznakowany szlak turystyczny umożliwia łatwą orientację w terenie, bez potrzeby używania mapy i kompasu oraz pozwala uniknąć zabłądzenia. Przebieg szlaków z założenia jest przygotowany optymalnie zarówno pod względem pokazywania obiektów godnych uwagi, jak też ułatwienia pokonywania wzniesień i dolin, przejść przez ciekły wodne itp.

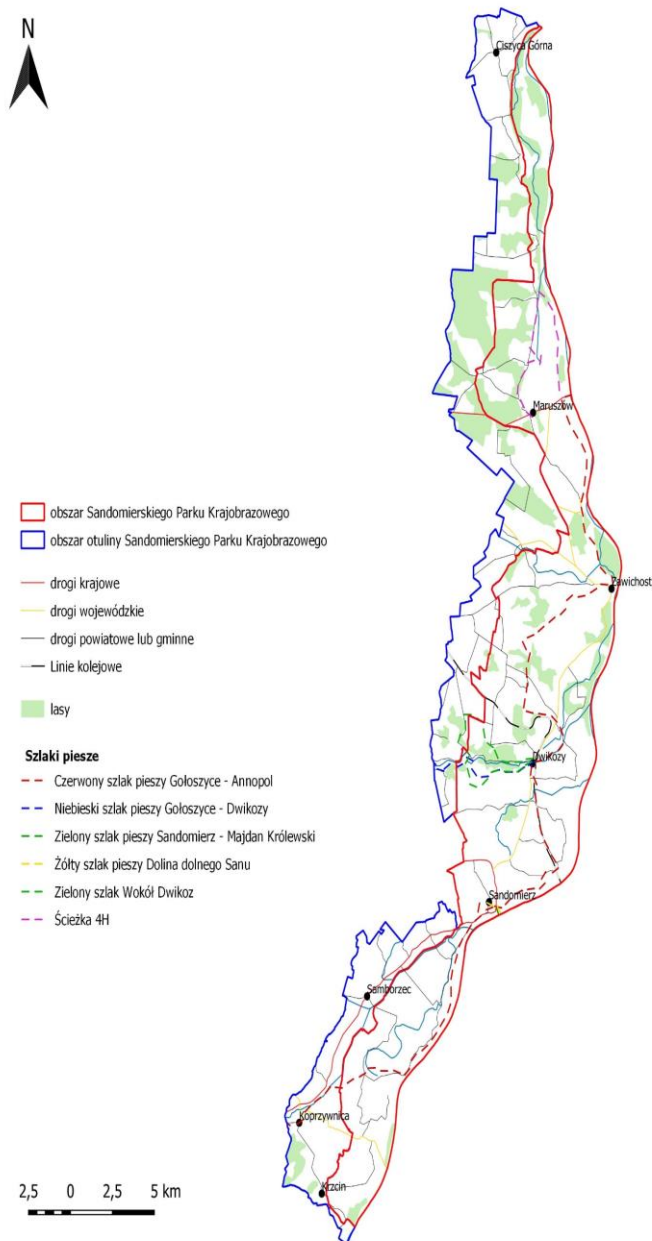
W Polsce znakowanie szlaków pieszych rozpoczęto w 1887 r. (Walery Eliaz Radzikowski, działacz powstałego w 1873 r. Galicyjskiego Towarzystwa Tatrzańskiego – droga do Morskiego Oka w Tatrach), a na terenach obecnego województwa świętokrzyskiego w 1926 r. (szlak Kielce – Św. Krzyż). Na omawianym terenie Oddział PTTK w Sandomierzu wyznakował w 1930 r. szlak z Sandomierza przez Koprzywnicę, Ossolin, Goźlice, Klimontów, Konary, Ujazd do Opatowa (68 km). Szybki rozwój innych niż piesza form turystyki przyczynił się do rozwoju katalogu znaków (ścieżki dydaktyczne, szlaki spacerowe, szlaki rowerowe, szlaki konne, szlaki narciarskie).

Podstawowym oznaczeniem szlaku pieszego jest prostokątny znak, najczęściej o wymiarach 15x9 cm, składający się z trzech poziomych pasków: dwóch białych i środkowego w kolorze czerwonym, niebieskim, zielonym, żółtym lub czarnym . W zależności od barwy paska środkowego mówimy o szlaku niebieskim, czerwonym itd. Przed skrzyżowaniem umieszcza się znak łamany lub strzałkę wskazującą kierunek dalszej wędrówki. Wykrzyknik informuje, że na najbliższym odcinku drogi należy zachować czujność, gdyż szlak będzie opuszczał główną drogę. Oznaczeniem początku i końca szlaku jest okrąg o średnicy 9 cm, w którym w białej obwódce znajduje się kółko o średnicy 3 cm w kolorze danego szlaku. Jeśli dwa szlaki

prowadzą przez pewien odcinek drogi wspólnie, to ich znaki umieszcza się zawsze razem, dzieląc kolory tylko jednym białym paskiem.

Standardowe oznakowanie szlaku rowerowego – na białym prostokącie czarny zarys roweru, a pod nim kolorowy (czerwony, niebieski, żółty, czarny lub zielony) pasek (lub paski gdy więcej szlaków prowadzi przez pewien odcinek drogi wspólnie). W miejscu skrętu zamiast pasków umieszczone są strzałki wskazujące dalszy kierunek jazdy.

Trasa Wschodniego Szlaku Rowerowego Green Velo oznaczona jest tabliczkami i drogowskazami na których umieszczono logo szlaku (stylizowany wycinek łańcucha rowerowego oraz jego numer - województwo świętokrzyskie 500).



Rys. 1. Szlaki piesze.

## **1. Szlak czerwony Gołoszyce – Annopol (107,5 km) - Bidaczów**

Jest to główny szlak pieszy po omawianym terenie. Rozpoczyna się w Gołoszycach gdzie kończy się szlak tego samego koloru prowadzący przez Góry Świętokrzyskie i doprowadza po 214,5 km do Bidaczowa. Stąd można powędrować dalej na Roztocze – szlakiem żółtym do Zwierzyńca (47,5 km) lub czarnym do Tomaszowa Lubelskiego (120 km).

Jego odcinek przez tereny woj. świętokrzyskiego wynosi 107 km, a przez obszar projektowanego parku krajobrazowego ok. 57 km. (od Koprzywnicy do mostu na Wiśle pod Annopolem).

Wędrując szlakiem możemy poznać **całkowicie odmienne krajobrazowo** mezoregiony: Wyżyny Sandomierskiej, Niziny Nadwiślańskiej oraz Małopolskiego Przełomu Wisły. Mamy z niego wgląd w najcenniejsze obszary przyrodnicze, objęte ochroną w obszarach Natura 2000: Tarnobrzaska Dolina Wisły, Góry Pieprzowe, Przełom Wisły w Małopolsce, Małopolski Przełom Wisły oraz w rezerwach przyrody: Góry Pieprzowe i Wisła pod Zawichostem.

Wyżyna Sandomierska stanowi geologiczne przedłużenie Gór Świętokrzyskich w kierunku wschodnim (skały okresu kambryjskiego wyłaniają się na powierzchni w Górach Pieprzowych). Jej krajobraz jest lekko pofałdowany. Przecinają go głębokie doliny rzek: Opatówki, Koprzywianki i ich dopływów. Wyróżnikiem omawianego obszaru są głębokie wąwozy i parowy powstałe wskutek erozji grubej warstwy lessowej (do 30 m). W niektórych rejonach obniżen występują duże spadki terenu (do 30 %), tworzące miejscami urwiska z osuwiskami. Dominują tu uprawy sadownicze, szczególnie malownicze w okresie kwitnienia drzew owocowych.

Dolina Nadwiślańska jest typową równiną pokrytą także urodzajnymi glebami – madami. Tak jak w krajobrazie Wyżyny Sandomierskiej dominują sady, tak tu spotykamy duże pola upraw warzywniczych.

Jeszcze inny typ krajobrazu prezentuje obszar Małopolskiego Przełomu Wisły. Rozciąga się od okolic Zawichostu (prawobrzeżny dopływ Wisły – Sanna), po Puławy, na długości ok. 70 km. Jest to najbardziej naturalny odcinek Wisły na całej jej długości. Oddziela Wyżynę Sandomierską od Wyżyny Lubelskiej. Płynąca doliną o szerokości od 1 – 10 km Wisła podcina naprzemiennie ich zbocza (osiągają do 70 m wysokości), odsłaniając białe zabarwione skały z okresu kredy.

### ***Walory kulturowe i przyrodnicze szlaku***

Gołoszyce – zespół parkowo-dworski

Modliborzyce – współczesny kościół wzniesiony na fundamentach zniszczonej w 1944 r. gotyckiej świątyni. W murze ogrodzenia cmentarza kościelnego fragmenty renesansowych

nagrobków.

Planta – pozostałości parku podworskiego i trzy wielokilometrowe aleje obsadzone głównie lipami – jedną z nich prowadzi szlak do Ujazdu. Wiek drzew oceniany jest na 200 – 300 lat.

Ujazd – ufortyfikowany pałac „Krzyżtopór”. Wzniesiony w l. 1626-44 w oparciu o swoisty kalendarz: pałac – rok, 4 baszty – kwartały, 12 sal balowych – miesiące, 52 pokoje – tygodnie, 365 okien – dni. Zniszczony przez Szwedów w czasie „potopu” i opuszczony po uszkodzeniach podczas walk w obronie Konfederacji Barskiej w 1770 r., został zabezpieczony współcześnie jako trwała ruina. Udostępniany codziennie – informacja 15 860 11 33.

Konary – nieliczne pozostałości rycerskiego zamku z II poł. XIV w. Pomnik upamiętniający walki w maju i czerwcu 1915 r. stoczone przez I Brygadę Legionów Piłsudskiego z Rosjanami.

Górki Klimontowskie – w rozległym parku pałac wzniesiony w XIX w.

Klimontów – kościół parafialny wzniesiony w XVII i rozbudowany w XVIII w. jest jedną z najoryginalniejszych budowli sakralnych w Polsce. Podominikański zespół klasztorny wzniesiony w latach 1617-23. Synagoga z XIX w – zachowane zadaszone mury obwodowe.

Pęczów – odbudowany dwór w pozostałościach parku.

Ossolin – malownicze ruiny zamku wzniesionego w XVII w. Kaplica Betlejemka z XVII w.

Chobrzany - kościół z XIX w.

### ***Obiekty na terenie projektowanego parku krajobrazowego i jego otuliny***

#### **Koprzywnica**

Osadę powstałą przy szlaku komunikacyjno-handlowym z Krakowa do Sandomierza założyli przy swym klasztorze Cystersi. Początki tego zgromadzenia sięgają 1098 r. Wówczas to grupa zakonników niezadowolona z poluzowania reguły zakonnej (szczególnie niewypełniania nakazu ubóstwa) opuszcza klasztor benedyktynów w Molesmes i udaje się w „miejsce odosobnione” koło Dijon (Francja). Wśród lasów, w niewielkiej przeciętej rzeką dolinie powstaje opactwo Citeaux-Cistercium. Nazwa pierwszego opactwa stała się nazwą zakonu, który bardzo szybko rozprzestrzenił się w Europie. W XII w. w Polsce powstaje 9 klasztorów, z tego 4 w widłach Wisły i Pilicy.

Pierwszy powstaje w Jędrzejowie (1140-49), następne w Sulejowie (1166/67), Wąchocku (1179) i Koprzywnicy (1185). Wszystkie wymienione wyżej klasztory są bezpośrednimi filiami klasztoru w Morimond (Francja).

Z fundowanego w 1185 r. przez Mikołaja Bogorię z pobliskich Skotnik zespołu sakralnego do naszych czasów przetrwał kościół i wschodnie skrzydło klasztorne. Wzniesiona z kamiennych ciosów romańska świątynia posiada nadbudowane z cegły gotyckie szczyty oraz dobudowane w okresie baroku: zakrynię, kaplicę przylegającą do pld. ramienia transeptu (d. biblioteka)

zachodnią fasadę z kruchtą i wieżę sygnaturki. We wnętrzu trójnawowej bazyliki z transeptem (poprzeczna nawa) zachowały się oryginalne sklepienia krzyżowo-żebrowe, wsparte na ostrołukowych gurtach (pasy wzmacniające sklepienia).

Wędrując od zachodniego wejścia do prezbiterium zwróćmy uwagę na zespół barokowych ołtarzy. Zatrzymując się w transepcie podziwiamy, urzekającą swym pięknem romańską kamieniarkę. Zworniki, głowice filarów przyściennych, słuzek i półkolumn oraz wsporniki gurtów zdobi rzeźbiona dekoracja roślinna i plecionka.

W prezbiterium znajduje się wczesnobarokowy ołtarz główny z obrazami Boga Ojca i Wniebowzięcia NMP, namalowanymi w 1645 r. przez Bartolomea Strobla nadwornego malarza Władysława IV. Przedstawiona na płótnie w typowym dla epoki stroju postać Matki Bożej podobna jest z wyglądu do Marii Gonzagi - żony Władysława IV. Samego króla przedstawiono jako św. Floriana (klęczący rycerz). W niszach umieszczono posągi świętych Benedykta i Bernarda a w górnej części m.in. w. Floriana, patrona świątyni. Przy ścianach ustawiono XVII w. stalle. Ściany ponad nimi zdobi średniowieczna polichromia z ok. 1400 r., odsłonięta i konserwowana w l. 1960-62. Od płd. przedstawiono u góry scenę Sądu Ostatecznego, a poniżej: Mater Misericordiae (Matka Miłosierdzia), Ewę przy Drzewie Wiadomości Dobrego i Złego oraz Żyjący Krzyż z Eklezją i Synagogą. Z tego okresu pochodzą także znajdujące się na płn. ścianie malowidła przedstawiające biskupów i św. Władysława (w koronie).

Od prezbiterium możemy podejść do kaplicy bliźniej, przylegającej do płn. ramienia transeptu. Zwróćmy uwagę na kamienne półkolumny w przejściu do niej i krzyżowo-żebrowe sklepienia ze zwornikiem ozdobionym płaskorzeźbą dłoni, wokół której wykuto napis SIMON - być może wskazujący na imię budowniczego świątyni. W ołtarzu umieszczono w czworoliściu akantu barokowy krucyfiks, przy którym ustawiono rokokowe rzeźby Matki Bożej Bolesnej i świętego Jana.

Przechodzimy obok prezbiterium do płd. ramienia transeptu. Mijając z lewej okazały ołtarz ze słynącym łaskami XVII-wiecznym obrazem Matki Bożej z Dzieciątkiem (na zasłonie obraz Zwiastowania) w połączanej sukience, dochodzimy do kaplicy. W ołtarzu znajduje się otaczany kultem obraz św. Walentego (na zasuwie obraz Adoracji MB przez św. Dominika), opiekuna chorych na podagrę i padaczkę, a ostatnio także zakochanych („Walentynki”). Tu także przeniesiono ławki, które ustawione w arkadach międzynawowych stanowiły jeden zespół ze stallami w prezbiterium. Wędrując płd nawą do głównego wyjścia mijamy z lewej renesansowe nagrobki Niedrzwickich którzy przedstawieni zostali w rycerskich strojach z epoki. Zatrzymujemy się przy zach. filarze. Zamocowana na nich krata zabezpiecza najstarsze w świątyni malowidła z około poł. XIV w. W górnej części przedstawiono Matkę Miłosierdzia,

osłaniającą swym płaszczem ludzi wśród których stoi zakonnik cysterski. Poniżej scena śmierci zakonnika z oczekującymi na jego duszę diabłem i aniołem.

Po wyjściu na zewnątrz kierujemy się wzdłuż płn. ściany kościoła (widoczne są ślady arkad krużganka) do znajdującego się w niej uskokowego romańskiego portalu prowadzącego z krużganków do świątyni. Idąc dalej obchodzimy wsch. skrzydło klasztorne. Jego przyziemie zachowało swój pierwotny układ pomieszczeń. Najciekawszy jest kapitularz (sala obrad), którego krzyżowo-żebrowe sklepienie wsparte jest na dwóch kolumnach. Głowicę jednej z nich, jak też wsporniki zdobi ornamentacja roślinna. Zachowały się także romańskie okienka. Obecnie eksponuje się tu zabytkową kamieniarkę i rzeźbę sakralną. Warto także zwrócić uwagę na stojący obok Dom Opatów, przypominający swym wyglądem dworek szlachecki. Wzniesiony w XVII w., przebudowany w okresie późniejszym, posiada XVII-wieczny portal i ozdobny fryz wykonany techniką sgraffito.

Wędrując szlakiem od klasztoru do obszernego rynku (700 m), mijając wydłużony plac targowy (tu znajduje się tablica upamiętniająca 47 rozstrzelanych przez Niemców Polaków) możemy poznać typową małomiasteczkową zabudowę.

Kościół parafialny pw. Matki Bożej Różańcowej.

Pierwotny (wg tradycji z XII w.) kościół został zniszczony – pozostała tylko dobudowana do niego w XVII w. kaplica. Wykorzystano ją jako prezbiterium nowej świątyni wzniesionej w XIX stuleciu. Wewnątrz zwraca uwagę okazały portal prowadzący dawniej z kościoła do kaplicy.

Wykonany został w 1695 r. z czarnego marmuru dębniczego, inkrustowanego marmurem paczółtowickim wraz z żelazną kratą.

Ołtarz główny późnorenesansowy z otaczanym kultem obrazem Matki Bożej z Dzieciątkiem. Obok niego ustawiono rzeźbę proroka Malhizedecha w zbroi. W nawie głównej ołtarz św. Barbary, patronki trudnych, niebezpiecznych zawodów.

Od Koprzywnicy szlak prowadzi do Sandomierza przez tereny Niziny Nadwiślańskiej.

### **Sandomierz**

Wg legendy założycielem osady był Sędomir (Sudomir) i to od jego imienia pochodzi nazwa miasta. Mogła ona powstać także z połączenia słowiańskich słów „sud” i „mir” - czyli sądzić i czynić zgodę - co wskazywałoby, że w miejscowości odbywały się sądy pokoju.

W swej pisanej przed 1131 r. kronice Gall Anonim zalicza Sandomierz wraz z Krakowem i Wrocławiem do głównych miast Polski („sedes regni principales” – „główne stolice królestwa”). W okresie rozbicia dzielnicowego Sandomierz był stolicą księstwa a po zjednoczeniu państwa przez Łokietka, aż do rozbiorów, siedzibą województwa

sandomierskiego.

Pierwsza osada rozwijała się na Wzgórzu Świętojakubskim. Jednak po spustoszeniu jej w XIII w. przez najazdy tatarskie lokowano nowe miasto (1286 r.) dookoła dzisiejszego rynku. Rozwój swój Sandomierz zawdzięcza dogodnemu położeniu na szlakach handlowych, prowadzących z Europy Zach. na Ruś, a w późniejszym okresie także z Krakowa na Litwę. Bogactwo mieszczańskie zaowocowało zachowanymi do dziś cennymi zabytkami architektury, począwszy od stylu romańskiego, poprzez gotyk, renesans, barok po klasycyzm.

**Wąwóz Królowej Jadwigi**, chroniony jako pomnik przyrody uznawany jest za jeden z najpiękniejszych na terenie Wyżyny Sandomierskiej. Jego powstaniu sprzyjała lessowa skała (szarozółtej barwy), sypka a zarazem tak spoista, że miejscami utworzyły się pionowe, dochodzące do 10 m wysokości ściany. Wyrzeźbiła go woda spływająca koleinami pozostałymi po zjeżdżających z góry wozach. Im niżej tym wody było więcej, stąd też wąwozy w dolnych partiach są najgłębsze. Nasza trasa będzie wiodła przez prawie 0,5 km pod baldachimem utworzonym z gałęzi - głównie grabów, klonów i dębów - wśród fantazyjnie splecionych korzeni.

Z wąwozu wychodzimy na ulicę Staromiejską, gdzie z lewej **kościół pw. świętego Pawła Apostoła**. Obecną świątynię wzniesiono w latach 1426-34 i rozbudowano o zachodnią część w I połowie XVII w. W jej ścianach umieszczono armatnie kule na pamiątkę bitwy o Sandomierz w 1809 r., którą opisał w Popiołach Stefan Żeromski. We wnętrzu bogata dekoracja stiukowa sklepień i jednolite wyposażenie z okresu baroku.

Od niego schodzimy w dół zatrzymując się przy dominikańskim **kościółce pw. świętego Jakuba Apostoła**.

Jest to najstarszy, liczący prawie 800 lat kościół w Sandomierzu, zaliczany zarazem do najcenniejszych romańskich obiektów w Polsce. Klasztor Dominikanów erygowano jako drugi w kraju (Kraków - 1223) w 1226 r. Wypełniając zalecane przez regułę ubóstwo zakonnicy wzniesli pierwszy w Małopolsce kościół z cegły - a nie jak praktykowano dotychczas z ciosów kamiennych. Do wzniesionej w II ćwierci XIII w. przez włoskich budowniczych świątyni dobudowano w II poł. XIII w. dzwonnice i w pocz. XVII w. późnorenesansową, pokrytą tynkiem kaplicę. Patrząc z pewnego oddalenia na płn. ścianę kościoła zwróćmy uwagę na zdobiące je dwa szerokie fryzy (ozdobne pasy) ceramiczne o różnych motywach plecionkowych, a nad oknami także zoomorficznych (zwierzęcych). Ponadto prezbiterium przyozdobione jest arkadowym gzymsem. Nasz uwagę przyciąga jednak okazały, uskokowy portal z dwudzielnym wejściem. Jest on typowym przykładem średniowiecznej symboliki, gdzie ozdobne obramienia otworów zachęcały do wejścia w mury świątyni - świata Bożego

piękna i doskonałości. Artyści odpowiednio formując po części pokrytą glazurą cegłę, uzyskali wspaniałą ozdobną dekorację. Wśród elementów zdobniczych, poniżej trójlistnych otworów umieszczono dwie główki. Najprawdopodobniej przedstawiają one bpa Iwo Odrowąza, który sprowadził do Polski Dominikanów (środkowy filar) i księżniczkę Adelajdę bądź księcia Leszka Białego (z lewej).

Wchodzimy do środka trójnawowej bazyliki. Wygląd jej wnętrza pochodzi głównie z lat 1905-09, kiedy to po pożarze poddano kościół restauracji. Zdjęto wówczas barokowe sklepienia naw, zastępując je płaskim stropem bądź otwartą wieżbę dachową. Skuto także tynki odsłaniając pierwotne lico ścian.

Wzdłuż płn. ściany dochodzimy do kaplicy Męczenników Sandomierskich. W barokowym ołtarzu znajduje się obraz przedstawiający scenę rzezi zakonników przez Tatarów w 1260 roku. Wg legendy brat zakonny czytający listę męczenników chrześcijańskich jaka przypadła na następny dzień, zobaczył wypisane złotymi literami słowa: *W Sandomierzu męczeństwo 49 zakonników*. Przepowiednia sprawdziła się nazajutrz, gdyż w klasztorze wymordowano zakonników (ocalał tylko widoczny na chórze), a na nadwiślańskich łąkach i w kolegiacie mieszkańców grodu (do tego wydarzenia nawiązuje obraz w katedrze). Ściany kaplicy zdobią typowe dla baroku malowidła iluzjonistyczne wykonane w 1715 r. przez Karola de Prewot. Po lewej przedstawiona jest śmierć O. Augustyna Rogali, zadana 6 IV 1657 r. z rąk żołnierzy Jerzego Rakoczego II. Wg tradycji „uzupełnił” on list Męczenników Sandomierskich do 50 osób. Po przeciwnej stronie scena męczeństwa dominikanów w 1260 roku. W kaplicy znajduje się także gotycka płyta nagrobna księżnej Adelajdy, stanowiąca zarazem studium stroju kobiecego z epoki średniowiecza.

Przechodzimy do nawy głównej i zatrzymujemy się przed typowym dla kościołów klasztornych, wydłużonym prezbiterium. Uwagę zwiedzających przyciągają secesyjne witraże, projektowane przez krakowskiego artystę Karola Frycza, a wykonane w 1914 r. W części środkowej przedstawiono męczeństwo dominikanów sandomierskich, w lewym bł. Wincentego Kadłubka, a w prawym św. Jacka Odrowąza. Tu także stoi barokowy nagrobek w formie sarkofagu, księżnej Adelajdy, który wykonano z jednego kłosa dębu. Odwracając wzrok w kierunku chóru muzycznego, widzimy ponad nim 4 okna, a w nich witraże z postaciami (od lewej): ks. Adelajdy, św. Kingi i błogosławionych: Salomei i Jolanty. Zwróćmy także uwagę na ostrołukowe, znamionujące nadejście gotyku, wykroje arkad międzynawowych, które od południa są wyższe (lepsze doświetlenie wnętrza), a także na typowe dla okresu romańskiego, umieszczane wysoko, rozglifione (rozszerzone), wąskie okienka.

Przechodzimy do płd. nawy. Zatrzymujemy się przed kaplicą Matki Boskiej Różańcowej. Jej



dekorację zaprojektował w stylu secesji Karol Frycz. Za misternie kutą kratą widoczny jest, słynący łaskami XVII - wieczny obraz MB Różańcowej.

Wędrując do jej zach. części zwróćmy uwagę na epitafia i nagrobki, z których najstarszy poświęcony Janowi z Ostroroga, znajduje się przy kaplicy św. Jacka Odrowąza (widoczna za przeszkloną kratą). Nad znajdującym się w kaplicy ołtarzem umieszczono obraz przedstawiający ukazanie się założycielowi polskich klasztorów dominikańskich - św. Jackowi - Matki Boskiej z Dzieciątkiem.

Przechodząc do płn. nawy zwróćmy uwagę na przedstawienie w pierwszej zachowanej kwaterze witraża podobizny św. Jadwigi i znajdujących się pod chórem renesansowych nagrobków: Boguckich z herbem Lis (przekreślona strzała) oraz nieznanego rycerza. Ubrany w zbroję zmarły, z długim mieczem, czekaniem i hełmem, przedstawiony jest jakby „w czasie spoczynku”, co jest typowym ułożeniem postaci w okresie renesansu.

Wychodząc ze świątyni zwróćmy uwagę na nietypowe kształty rosnących przy drodze uznanych za pomniki przyrody lip. Wg tradycji posadził je korzeniami ku górze św. Jacek. Możemy przecinając jezdnię zejść w dół lessowym wąwozem świętojakubskim do szerokiego obniżenia **wąwozu Piszczele**. To jego nazwę wyjaśnia legenda o Halinie, córce Piotra Krępy. Jej ojciec zginął podczas najazdu tatarskiego w 1260 r. Gdy kolejny raz Tatarzy oblegali miasto, a mieszkańcom brakowało żywności i wody, dziewczyna złożyła obrońcom propozycję wciągnięcia wroga w pułapkę. Udała się do ich obozu, mówiąc że chcąc pomścić doznane od Sandomierzan krzywdy, wskaże im tajne, prowadzące podziemnym lochem wejście do miasta. Gdy Tatarzy weszli wraz z Haliną do niego, obrońcy wyszli za mury i zasypali otwór. To tu dzielna dziewczyna zginęła wraz z Tatarami a miasto ocalało. Z czasem lochy zawały się, a przepływająca przez powstałe zagłębienie woda zaczęła wypłukiwać kości. Od dużej ich ilości wąwóz nazwano Piszczele.

### **Zamek**

Pierwszy murowany zamek, na miejscu dawnego grodu wznosił Kazimierz Wielki. Z XV-wiecznej przebudowy pochodzi płd. wieża dzisiejszego korpusu, z przylegającymi fragmentami ścian, dekorowanych zendrówką (ciemniejsza, mocniej wypalona cegła). W czasach Zygmunta Starego rozpoczęto renesansową przebudowę obiektu który docelowo miał 4 skrzydła. Z wysadzonego przez Szwedów w 1656 r. zamku pozostało uszkodzone w niewielkim stopniu skrzydło zach. Staraniem Jana III Sobieskiego odbudowano je tworząc jednolity korpus zamkowy, który przetrwał do dziś. Gdy w l. 20-tych XIX w. przebudowywano go na więzienie, widocznej z dziedzińca fasadzie nadano obecny, klasycystyczny wygląd. Po remoncie i przekształceniach, od 1986 r. obiekt służy celom muzealnym. Są tu wystawy

prezentujące m.in. zbiory: archeologiczne, etnograficzne z bogatą kolekcją ludowej sztuki religijnej, rzemiosła artystycznego z cenną kolekcją sreber europejskich i malarstwa. Na uwagę zasługuje znajdujące się na parterze pomieszczenie zwane „kuchnią królewską”, z dużym okapem pod którym można było upiec okazałą zwierzynę.



Fot. 1. Sandomierz, zamek (fot. A. Świercz)

### **Katedra**

Tą orientowaną, trójnawową, halową świątynię wzniesiono z fundacji Kazimierza Wielkiego ok. 1360 r. Po pożarze w 1656 r. zmieniono dachy i przebudowano w duchu baroku zach. fasadę. W XIX w. oblicowano cegłą część murów zewnętrznych i wzniesiono neogotycką sygnaturkę. Do środka wchodzimy przez kruchtę przy płn. ścianie świątyni, zatrzymując się pośrodku nawy głównej. Wnętrze dzielią na trzy jednakowej wysokości nawy cztery pary monumentalnych, kamiennych filarów. Podtrzymują one krzyżowe sklepienia z kamiennymi żebrami, spływającymi na nadwieszane, przyfilarowe i przyścienne wiązki słupek. Na przecięciu się żeber umieszczono zworniki przyozdobione m.in. herbami Ziem Królestwa (we wsch. przeszle nawy płn. zwornik zdobi głowa Kazimierza Wielkiego, jest to zarazem herb Ziemi Dobrzyńskiej). Warto także zwrócić uwagę na kamieniarzkę, przyozdobioną ornamentem roślinnym i zwierzęcym. Ściany zdobią namalowane w l. 1935-39 przez Jana Bukowskiego herby miast i ziem dawnej Rzeczypospolitej, wkomponowane w tekst pieśni Bogurodzica. Przyciągają wzrok stojące przy filarach rokokowe ołtarze boczne, wykonane przez Macieja Polejowskiego w l. 1772-74. Ich wysmukłe formy doskonale współgrają z gotyckim wnętrzem świątyni. Pozostałe trzy ściany filarów obudowane są barokowymi, rzeźbionymi ramami, w których umieszczono XVII w. obrazy przedstawiające apostołów i świętych. Ponad nimi w

owalnych kartuszach znajdują się portrety papieży. W zach. części nawy głównej znajduje się barokowy chór muzyczny i bogato zdobione organy z k. XVII w. Dziełem M. Polejowskiego są zawieszane na słupach posągi patronów muzyki kościelnej, króla Dawida i w. Cecylii oraz ozdobne ławki. Przy pierwszej od wsch. parze filarów barokowa ambona i gotycki krucyfiks (po prawej stronie).

Podchodzimy do prezbiterium w którym dominuje barokowy ołtarz główny z lat 1755-56 wykonany z marmuru wydobywanego w okolicach Krakowa (Dębnik – czarny, Paczółtowice – jasny). Zdobi go obraz Narodzenia NMP namalowany przez Józefa Buchbindera, ucznia J. Matejki i okazała kompozycja rzeźbiarska Św. Trójcy (w zwieńczeniu). Osobliwością w skali Polski są pokrywające ściany prezbiterium malowidła rusko-bizantyjskie, jedne z czterech zachowanych do dziś w kraju (Lublin, Wawel. Wiślica). Stanowią przykład wzajemnego przenikania kultur wschodu i zachodu, a także dostosowania reguł malarstwa bizantyjskiego dla potrzeb kościoła łacińskiego. Swą tematyką nawiązują do życia Jezusa i Maryi. Wykonane zostały ok. 1430 r. przez malarzy kręgu włodzimiersko-halickiego. Zwróćmy uwagę na monumentalną, zajmującego całą powierzchnię pierwszego od nawy przęsła ściany północnej prezbiterium scenę Zaśnięcia Maryi. Treść obrazuje ostatnie chwile życia Matki Chrystusa na ziemi. Usypiającą Maryję otaczają aniołowie, biskupi i przygodne osoby. Stojący pośrodku Jezus trzyma duszę Maryi w postaci małej dziewczynki. W górnej części widzimy Matkę Bożą siedzącą na tronie unoszoną przez anioły do nieba. Poniżej fresków stoją późnorennesansowe stalle (ławki dla duchowieństwa).

Przechodząc do płd. nawy zatrzymajmy się przy płd. filarze, gdzie na wsch. jego stronie umieszczono wczesnorennesansowe epitafium Stanisława Chrobberskiego z dużej wartości artystycznej obrazem przedstawiającym Wskreszenie Piotrowina przez św. Stanisława.

Nad malowidłem przedstawiona jest Matka Boża z Dzieciątkiem, wzorowana na drzeworycie Albrechta Dürera. Poniżej w predelli (podstawie) obrazu namalowano świętych wspomóżycieli.

Zatrzymujemy się przy znajdującej się na zakończeniu nawy płd. kaplicy Najświętszego Sakramentu. Po gruntownej przebudowie w XV w. kaplicy Mansjonarskiej ma ona dziś późnobarokowy wygląd. Iluzjonistyczna polichromia ścian wykonana przez Bartłomieja Gołębiowskiego i Mateusza Reichana nawiązuje tematycznie do Eucharystii (m.in. sceny: Umycie Nóg, Niewierność Tomasza, Adoracja Baranka jako Chrystusa). Wykonany z marmuru ołtarz zdobią pełne ekspresji drewniane rzeźby Wojciecha Rojowskiego. Duże wartości artystyczne posiada umieszczone w tabernakulum wczesnobarokowe cyborium (pojemnik do przechowywania hostii). Wykonane ze srebra w kształcie rotundy pokryte jest

płaskorzeźbami.

Kontynuując zwiedzanie wędrujemy wzdłuż ścian obwodowych świątyni. Ich dolne partie przykrywa barokowa boazeria w której umieszczono 16 dużych obrazów, rozdzielonych konfesjonałami bądź otworami wejściowymi. Malujący je w latach 1708-37 artysta włoski Karol de Prewot wzorował si na tzw. „Martyrologium Romanum” wykazie umęczonych za wiarę, uznawanych przez Kościół obrządku rzymskiego. Na obrazach przedstawiony został jedyny w Polsce ilustrowany kalendarz. Pierwsze sześć miesięcy przedstawiono na płótnach w pld., a sześć następnych w pln. nawie. Rozdzielają je, umieszczone przy zach. ścianie świątyni, sceny związane z wydarzeniami rozgrywającymi się w Sandomierzu. Cykl ten rozpoczyna się przy kaplicy Najświętszego Sakramentu. W górnej części ramy umieszczona jest łacińska nazwa miesiąca, a w umieszczonych po bokach kartuszach (zwoje z zawiniętymi rogami) oznaczającą dzień miesiąca cyfrę z umieszczonym przy niej imieniem męczennika. Przy scenach męczeństwa na obrazie umieszczone są numery. Ich porównanie objaśni nam wizualnie w jaki sposób dany męczennik poniósł śmierć.

Przechodząc pod zach. ścianą mijamy kaplicę Matki Bożej Niepokalanie Poczętej z klasycystycznym ołtarzem w którym obraz Matki Bożej Ostrobramskiej. Mieści się ona w dawnej kruchcie, przez którą do katedry wchodziły goszczące na zamku sandomierskim osoby (widoczny jest gotycki portal). Umieszczone na zach. ścianie dwa pierwsze obrazy przedstawiają sceny związane z drugim najazdem tatarskim - Męczeństwo Sandomierzan i Męczeństwo Dominikanów Sandomierskich (1260 r.). Następny obraz „Rytualny mord żydowski” nawiązuje do rozpowszechnionej w Europie tradycji głoszącej, że Żydzi używają krwi dzieci do celów rytualnych. Ostatni obraz na tej ścianie „Męczeństwo ludności w zamku sandomierskim” ilustruje tragedię z czasów „potopu szwedzkiego”. Szwedzka załoga nie mając szans na utrzymanie zamku, podpalając nadrzeczne zarośla, pod osłoną dymu przeprowiła się na drugą stronę rzeki do swych wojsk. Do opuszczonego obiektu wtargnęła część wojsk S. Czarnieckiego nie podejrzewając, że nieprzyjaciel zostawił zapalone lonty. Eksplodujące z pewnym opóźnieniem zapasy prochu zrujnowały budynki przysypując prawie 2000 osób. Cudem ocalał rycerz Bobola, który siłą podmuchu, cały i zdrowy wraz z koniem przerzucony został za Wisłę.

Po zwiedzaniu nawy pld. wychodzimy kruchtą którą wchodziliśmy. Warto przejść na pld. stronę katedry, skąd rozciąga się piękny widok na Wisłę i zamek

### **Rynek - ratusz.**

Jego południowa część powstała ok. poł. XIV w. Powiększono ją na przełomie XV/XVI w. W okresie renesansu powstała jedna z najpiękniejszych w kraju attyk (ściana wieńcząca budynek),

a także kamieniarka okienna. Otynkowaną wieżę dobudowano w XVII w. Na ścianie pld. znajduje się odtworzony przez Tadeusza Przytkowskiego z Jędrzejowa zegar słoneczny. Jego tarczę zdobi herb Sandomierza. Na parterze ratusza (wejście przez przyziemie wieży) znajduje się ekspozycja Muzeum Okręgowego poświęcona historii miasta. Znajduje się tu m.in. kopia szachów z XI/XII w. znalezionych w pobliżu kościoła św. Jakuba, wykonanych z rogu jelenia. Są to najstarsze szachy w Europie. Ponadto zrobiono plastyczny model „starówki” z okresu średniowiecza. Reprezentacyjne sale piętra wykorzystywane są przez Radę i Urząd Miasta.

Warto pospacerować wokół rynku, odpocząć w cieniu drzew, posilić się na otwartych tarasach kawiarni czy jadalni, obserwując zarazem jego piękną, w większości zabytkową zabudowę. Niektóre z kamieniczek sięgają okresu gotyku, renesansu czy baroku, inne zaś całkowicie odbudowano w czasach nam współczesnych, wzorując się jednak na starszych domach. Kompozycja całości tworzy pełną uroku „starówkę”.

Gdy już nacieszymy się widokami naziemnej części miasta, zmożemy odbyć wędrowkę **Podziemną Trasą Turystyczną**. Wejście do niej znajduje się na zapleczu kamienicy z podcieniami (nr 10), znajdującej się w płn.-zach. narożniku rynku.

Powstaniu podziemnych wyrobisk sprzyjała zalegająca pod miastem gruba warstwa lessu. Ta szarozółta skała łatwo daje się rozkruszać, a zachowując spoistość potrafi tworzyć prawie pionowe ściany tak w wwozach jak i w piwnicach. Zaczątkiem drążenia mogły być pustoszące Polskę w XIII w. najazdy Tatarów. Pod ziemią można się było ukryć wraz z dobytkiem i spokojnie przeczekać nawałnicę wroga. Podziemne schrony z czasem zaczęły pełnić rolę magazynów. Położony na szlakach Sandomierz czerpał swe dochody z handlu. Jednak w otoczonym murami mieście trudno było znaleźć miejsce na budowę dużych składów. Ponadto część produktów wymagała przechowywania w odpowiednio niskiej temperaturze, którą zapewnić mogły tylko schowki pod ziemią. Z tych powodów zaczęto drążyć początkowo pod kamienicami, a następnie pod przyległymi ulicami i placami obszerne piwnice. Niektóre z nich rozciągały się na kilku kondygnacjach, schodzących do kilkunastu metrów w głąb ziemi. Gdy handel podupadł wystarczały tylko pomieszczenia pod budynkami. Brak konserwacji pozostałych, przy zachwianiu stosunków wodnych (m.in. awarie wodociągów), powodował osuwanie się lessowych ścian i powstawanie na powierzchni zapadlisk oraz pęknięć budynków. W czasie podjętych od 1964 r. prac zabezpieczających część piwnic została zasypana. W pozostawionych najciekawszych podziemiach urządzono oświetloną trasę turystyczną o dł. 470 m. Wędrując po niej poznamy tajniki labiryntów, jak też pochodzenie nazw poszczególnych komór i korytarzy oraz zgromadzone w niej eksponaty wydobyte podczas prac zabezpieczających.

Po wyjściu na powierzchnię kierujemy się do wychodzącej z płn.-zach. narożnika ulicy Opatowskiej którą dochodzimy do zamykającej ją **bramy Opatowskiej**.

Wzniesiona została wraz z murami obronnymi w stylu gotyckim w czasach Kazimierza Wielkiego, a nadbudowana attyką w okresie renesansu. W przyziemiu znajduje się ostrołukowy przejazd z zachowanymi od strony płn. prowadnicami do opuszczania żelaznej kraty zamykającej wejście do miasta. Wysoka nadbudowa bramy (obecnie ok. 30 metrów) pozwalała bezpiecznie razić nieprzyjaciela, gdy atakował te najsłabsze w murach obronnych miejsca. Wskutek przyciągania ziemskiego wypuszczone z dołu strzały czy pociski traciły swą siłę rażenia, a zyskiwały ją zrzucane z góry kamienie czy drewniane belki. Z przejazdu prowadzą schody na taras widokowy z którego rozciąga się piękny widok na miasto i jego okolice. Patrząc na pld. widzimy stojący przy ul. Opatowskiej kościół pw. św. Ducha; dalej pogrążony, otoczony attyką dach ratusza, za którym wyłania się masywna bryła katedry i stojąca przed nią dzwonnica. Na lewo od niej widzimy czerwony dach Domu Długosza i wysunięty ku Wiśle gmach *Collegium Gostomianum*, a na prawo strome dachy zamku i oddzielony od niego jak też od miasta pasem zieleni, kościół św. Jakuba, a dalej na zach. widoczne są wieże dzwonnicy i sygnaturki kościoła św. Pawła. Jeśli jest słońce to pięknie lśni wstęga Wisy, kreśląca w krajobrazie pierwszą literę nazwy miasta („S”). Patrząc wzdłuż rzeki w przeciwnym, płn.-wsch. kierunku widzimy lekko sfalowany krajobraz, z opadającą stromo do Wisły krawędzią. Są to zbudowane z łupków kambryjskich Góry Pieprzowe, stanowiące pod względem budowy geologicznej najdalej na wschód wysuniętą część Gór Świętokrzyskich. Po przeciwnej stronie ulicy (płn.) widoczny jest barokowy zespół poklasztorny siostr benedyktynek z kościołem św. Michała. W kier. pld.-zach. zwraca uwagę przykryty łamanym dachem, XVII w. budynek dawnej synagogi i trochę dalej, wśród zieleni poreformacki zespół klasztorny z kościołem św. Józefa (z k. XVII wieku).

Z wieży wracamy do Rynku i przecinając go po przekątnej i dochodzimy do jego pld.-wsch. narożnika.

Mają tu swój początek szlaki piesze koloru: żółtego do Leżajska i zielonego do Majdanu Królewskiego. Wspólnie z nimi schodzimy do opadającej stromo ku Wiśle skarpie. Rozciąga się stąd malowniczy widok na Góry Pieprzowe i dolinę rzeki.

Poniżej widoczne są zabezpieczenia przed dalszym osuwaniem skarpy, która „popłynęła” na kilkudziesięciometrowym odcinku w 1967 r. Katastrofa ta przyczyniła się do podjęcia ogólnopolskiej akcji ratowania i zabezpieczania „sandomierskiej starówki”.

Opuszczając szlak i skręcając w prawo, ul. Jana Długosza dochodzimy do **Collegium Gostomianum** (posesja nr 7). Stojący w głębi dziedzińca okazały gmach ufundował w l. 1602-

15 Hieronim Gostomski z przeznaczeniem dla jezuickiej szkoły. Pierwotnie były to dwa ustawione prostopadle skrzydła z których po pożarze w 1813 r. odbudowano tylko wschodnie. Warto nadmienić, że do literatury wprowadził ten obiekt S. Żeromski. Tu pobierali nauki bohaterowie *Popiołów* - Rafał Olbromski i Krzysztof Cedro, zaś wykładowcy Powszechnego Uniwersytetu Regionalnego zostali pierwowzorami postaci dramatu *Uciekła mi przepióreczka*. Stojąca przy wejściu na dziedziniec okazała, barokowa figura przedstawia założyciela Jezuitów – Ignacego Loyolę.

Z Collegium sąsiaduje, wzniesiony z czerwonej cegły, fundacji Jana Długosza (1476 r.) dom (tzw. **Dom Długosza**) przeznaczony dla księży mansjonarzy. Jego fasadę zdoła ozdobić dekoracja z ciemniejszej, mocniej wypalanej cegły, tzw. „zendrówki” oraz kamienne obramienia okien i portali z typowymi dla schyłkowego okresu gotyku krzyżującymi się laskowaniami. Obecnie mieści się tu Muzeum Diecezjalne Sztuki Kościelnej z bardzo cennymi zbiorami: archeologicznymi, numizmatycznymi, rzemiosła artystycznego, malarstwa, broni, mebli, tkanin i szat liturgicznych, jak też elementów architektonicznych z kościoła św. Jakuba.

### **Góry Pieprzowe**

Nazwą tą określa się południowy, stromo opadający ku Wiśle odcinek krawędzi Wyżyny Sandomierskiej (dł. ok. 3 km). Rozciąga się od Sandomierza do Kamienia Łukawskiego i wznosi się ok. 60 m nad korytem rzeki. Na stromo opadającym zboczu odsłaniają się powstałe w środowisku morskim ok. 500 mln lat temu skały, zbudowane głównie z łupków kambryjskich o brunatno-szarej barwie. Odsłonięte na działanie czynników atmosferycznych (erozja wodna, wahania temperatury) łupki te kruszą się tworząc drobny, osuwający się gruz. Od jego wyglądu przypominającego ziarenka pieprzu, a także od różnicy wzniesień nadano temu obszarowi nazwę Gór Pieprzowych. W „Monografii miasta Sandomierza” z 1879 r. Malchior Buliński pisze że ten teren „od najdawniejszych czasów zowie się Górą Pieprzową”.

Góry Pieprzowe są bardzo cenne pod względem botanicznym. Stwierdzono na tym terenie ok. 400 gatunków roślin naczyniowych, ok. 50 gatunków porostów, wątrobowców i mchów. Teren ten jest także największym skupiskiem dziko rosnących róż na terenie Polski (na 25 występujących w kraju gatunków, rośnie tu 12). Na tak dużą różnorodność flory ma zróżnicowanie morfologiczne obszaru, które powoduje wytworzenie odmiennych mikrosiedlisk – od skrajnie suchych po wilgotne. Najwyższe partie zboczy pokrywa warstwa lessu na której utrzymały się relikty flory stepowej. Poniżej występują siedliska roślin porastających zwietrzałe łupki, a w wąwozach fragmenty lasów. U podnóża skarpy występuje roślinność typowa dla terenów podmokłych.

Wędrówka przez Góry Pieprzowe, mimo trudności (wąskie zarastające ścieżki, m.in.

krzewami berberysu, głogu, tarniny, dzikiej róży i gruszy, oraz pokonywanie kilkakrotnie dużych różnic wysokości) jest pełna uroku. Raz po raz odsłaniają się malownicze widoki na Sandomierz, Dolinę Wisły, Nizinę Sandomierską i Wyżynę Lubelską. Powyższe bogactwo przyrodnicze zostało objęte ochroną poprzez utworzenie rezerwatu przyrody „Góry Pieprzowe” (1979 r., 18,01 ha) oraz obszaru Natura 2000 Góry Pieprzowe (76,95 ha).

### **Dwikozy**

Miejscowość wzmiankowana już w XII w. pierwotnie nosiła nazwę Dwie Kozy. Urodzajne gleby lessowe spowodowały że okoliczne tereny już w okresie międzywojennym stały się dużym ośrodkiem upraw warzyw i owoców. Na ich bazie w 1939 r. powstały w Dwikozach zakłady przetwórcze, jedne z pierwszych przedsiębiorstw tego typu w Polsce. Wydatnie je rozbudowano po II wojnie światowej.

W miejscowości zachował się budynek stacji kolejowej z 1914 r. Rozpoczyna się tu szlak koloru zielonego do Gołoszczy.

### **Winiary**

Jesion, pomnik przyrody.

### **Zawichost**

W XI w. gród kasztelański przy przeprawie przez Wisłę, na szlaku handlowym z Krakowa do Włodzimierza Wołyńskiego ( z Zachodniej Europy na Ruś). Miejsce zwycięskiej bitwy książąt Leszka Białego i Konrada Mazowieckiego z księciem halicko-włodzimierskim Romanem w 1205 r. Po 1245 r. książę Bolesław Wstydlivy dla swej siostry Salomei ufundował w Zawichoście klasztor klarysek, a w 1250 r. nadał osadzie prawa miejskie. W 1256 r. powstał klasztor franciszkanów. Na przełomie 1259-1260 r. Tatarzy spalili miasto, a zakonnice i zakonników wymordowali. Po tym wydarzeniu w Zawichoście pozostali franciszkanie. Leżące przy przeprawie miasto niszczyły także najazdy Rusinów i Litwinów, a w XVII w. Szwedów (spaleniu uległ zamek, następnie rozebrany). Prawie doszczętnie Zawichost został zniszczony w 1944 r. Najcenniejszym zabytkiem jest wczesnogotycki kościół klasztorny (obecnie parafialny) do którego przylega wielokrotnie przebudowywane wschodnie skrzydło klasztorne.

Dawny kościół parafialny wzniesiony został w XVIII w. na pozostałościach wzmiankowanej w 1148 r. świątyni (możemy je oglądać w podziemiach). Obok kościoła odkryto pozostałości budowli o założeniu centralnym, być może wspomnianej w źródłach historycznych kaplicy św. Maurycego z XI w.

W Zawichoście zachował się pamiątkowy obelisk wodowskazu z XIX w.



## Trójca

Dawna wieś, obecnie część Zawichostu. Znajduje się tu późnobarokowy kościół pw. Świętej Trójcy z relikwiami romańskimi. Na szczególną uwagę zasługuje barokowe wyposażenie wnętrza przypisywane mistrzowi szkoły lwowskiej, Maciejowi Polejowskiemu. Na uwagę zasługują także obrazy Michała Stachowicza. Przy kościele rośnie lipa pomnik przyrody i stoi zabytkowa, drewniana dzwonnica.

## 2. Szlak niebieski Dwikozy – Gołoszyce (50 km)

Łączy Góry Świętokrzyskie z Doliną Wisły. W całości prowadzi przez tereny Wyżyny Sandomierskiej (opis walorów krajobrazowych przy szlaku czerwonym), a przez tereny projektowanego Parku na długości ok. 12 km. Określany jest jako szlak Doliny Opatówki (55 km), gdyż w zasadzie prowadzi od jej źródeł (wypływa z płn. stoków Pasma Jeleniowskiego) do ujścia do Wisły. Urokliwa trasa prowadzi najczęściej głęboko wciętą doliną do której schodzą wypreparowane w pokrywie lessowej wąwozy, osiągające do 15 m głębokości. Na odcinku Dwikozy – Kichary Nowe szlak wyprowadza na wysoczyznę skąd rozciągają się malownicze widoki. Niezwykły jest także krajobraz odcinka Nowe Kichary – Radoszki. Prawie cały teren płaskiego dna doliny pokrywają wiosną tunele foliowe chroniące uprawy, głównie pomidorów, papryki, ogórków. Mamy wrażenie że cały obszar przykryty jest foliowym płaszczem. Największe skupisko wąwozów i jarów znajduje się w pobliżu wsi: Ocinek, Wysiadłów, Radoszki i Dacharzów. Miejscami ich sieć wynosi do 820 m/km i jest najwyższa w województwie świętokrzyskim.

Piękno tej krainy opisywali w swych utworach urodzeni nad Opatówką pisarze i poeci. W Zachcinie urodził się Stanisław Czernik (1899-1969), w Dobrocicach Stanisław Młodożeniec (1895-1959), w Ocinku Wincenty Burek (1905-1988), w Dwikozach Wiesław Myśliński (1932 r.)

### *Walory kulturowe i przyrodnicze szlaku*

Dwikozy – opis przy szlaku czerwonym

**Kichary Nowe** – pozostałości dawnego folwarku, który od początku XVII w. należał do klasztoru Benedyktynów z Sandomierza. Zachowała się w stanie ruiny baszta mieszcząca kaplicę, znajdująca się na krawędzi zbocza, opadającego stromo do Doliny Opatówki. Ponadto we wsi znajdują się dwie figury przydrożne wymienione w Katalogu Zabytków Sztuki Powiatu Sandomierskiego.

**Ocinek** – w pobliżu rodzinnego domu Wincentego Burka, pisarza nurtu wiejskiego w literaturze polskiej, ustawiono pamiątkowy kamień. Uznanie przyniosły mu pisane gwarą opowiadania, nawiązujące do ludowych opowieści („Droga przez wieś”, „Siwy Kazimierz i

inni”, „Nawałnica”).

**Radoszki** – w Katalogu Zabytków Sztuki Powiatu Sandomierskiego wymienione są dwie figury. W okolicy wąwozy lessowe zwane przez miejscowych „dołami”.

**Dobrocice** – miejsce urodzenia Stanisława Młodożeńca (granitowy obelisk). Pisarz początkowo należał do Klubu Futurystów (wraz z urodzonym w pobliskim Klimontowie Bruno Jasińskim), następnie związał się z ruchem ludowym (m.in. zbiór opowiadań ”W dolinie małej wody”). Był autorem słów hymnu Związku Młodzieży Wiejskiej „Wici”.

Pielaszów – miejsce koncentracji oddziałów AK Obwodu Sandomierskiego w ramach akcji „Burza” (30 VII – 1 VIII) zakończonej bitwą z Niemcami – poległo ok. 70 partyzantów. Pomnik.

Karwów – wg tradycji miejsce urodzenia błogosławionego Wincentego Kadłubka, pierwszego polskiego kronikarza. Kaplica i „źródełko bł. Wincentego”.

Opatów – miasto z cenną XII-wieczną romańską kolegiatą w której wnętrzu arcydzieła renesansu – nagrobki Szydłowieckich z tzw. „lamentem opatowskim” (płyta odlana w brązie przedstawiająca rozpacz dworzan na wieść o śmierci kanclerza Krzysztofa), barokowe ołtarze i ławki, ciekawa polichromia XVIII/XIX w. przedstawiająca zwycięskie bitwy oręża polskiego. Pozostałości obwarowań miejskich z renesansową Bramą Warszawską. Barokowy zespół klasztorny bernardynów. Podziemna trasa turystyczna łącząca dawne kupieckie piwnice i składy towarów, wydrążone w lessie.

Zachcinek – pozostałości parku podworskiego. Kapielisko.

Gołoszyce – opis przy szlaku czerwonym.

### **3. Szlak zielony Dwikozy – Góry Wysokie – Kichary – Dwikozy (ok. 10 km)**

Szlak w całości prowadzi przez teren projektowanego Parku. Walory kulturowe i przyrodnicze opisano przy szlakach: pieszy Dwikozy – Gołoszyce i Jakubowy (z Annopola).

### **4. Przyrodnicza Ścieżka Dydaktyczna Klubu 4H „Iskra” w Ożarowie, oznakowana, piesza (ok.12 km)**

W całości prowadzi przez teren projektowanego Parku. Oznakowana jak szlaki spacerowe – kwadrat podzielony na dwa trójkąty (biały i zielony). W ciekawszych miejscach umieszczono tablice informacyjne. Wyznaczono 11 przystanków.

### **5. Nadwiślański Szlak Artystyczny – oznakowany drogowskazami i tablicami informacyjnymi, pieszo-samochodowy (ok. 15 km)**

Szlak w całości prowadzi przez tereny przyszłego Parku. Zapoznaje z ustawionymi przez wieki krzyżami, figurami i kapliczkami wzbogaconymi w ostatnich latach rzeźbami. Powstały one na plenerach plastycznych studentów Akademii Sztuk Pięknych z Krakowa, z bazą w

gospodarstwie „Sielska Dolina” w Nowem i wykorzystaniem „janikowskiego kamienia”. Ponadto z trasy rozciągają się przepiękne widoki na Małopolski Przełom Wisły .

## **6. Szlak tematyczny znakowany – Małopolska Droga św. Jakuba**

Małopolska Droga Świętego Jakuba jest częścią Europejskich Dróg Świętego Jakuba (z hiszpańskiego Santiago de Compostela). Drogi te w średniowieczu oplatały całą Europę. Wędrowali nimi pielgrzymi zmierzający do grobu apostoła znajdującego się w zachodniej Hiszpanii. Źródła potwierdzają, że docierali tam też Polacy.

Dzięki papieżowi Janowi Pawłowi II nastąpiło ponowne ożywienie ruchu pielgrzymkowego. Tak w Hiszpanii jak też w innych krajach europejskich odtwarzane są średniowieczne trasy wędrówek. Jedną z nich jest właśnie trasa Małopolskiej Drogi Świętego Jakuba, która łączy się z Droga Królewska (Via Regia) w Krakowie.

Tak jak wszystkie „drogi jakubowe” trasa wyznaczona jest w jedną stronę, by wędrować nią można było do grobu świętego. Kierunek wyznaczają namalowane strzałki koloru żółtego oraz symbol muszli także w kolorze żółtym na niebieskim tle.

Małopolska Droga św. Jakuba oficjalnie otwarta została 25 lipca 2009 r. w kościele pw. św. Jakuba w Katuszowie (gm. Szydłów). Wędrówkę można było zacząć od kościoła pw. św. Jakuba w Sandomierzu lub alternatywnie od kościoła o.o. Dominikanów w Tarnobrzegu. Oba odcinki łączą się w Rybnicy i dalej przez Wiśniową, Szydłów, Szczaworyż, Wiślicę, Skalbmierz, Więclawice Stare prowadzą do Krakowa.

W późniejszym czasie do Małopolskiej Drogi św. Jakuba doprowadzono szlaki Jakubowe z Lublina (wchodzi on na teren województwa przez most na Wiśle w Annopolu) oraz z Zuzeli (miejsce urodzenia prymasa, błogosławionego Stefana Wyszyńskiego) przez Warszawę, Święty Krzyż do Katuszowa.

Przez planowane tereny Parku szlak prowadzi: od mostu w Annopolu do Złotej oraz od przeprawy promowej w Tarnobrzegu przez Ciszycę do Koprzywnicy.

### ***Walory kulturowe i przyrodnicze odcinka Annopol – Sandomierz – Złota***

Na odcinku Annopol – Zawichost – okolice Garbowa szlak przebiega wspólnie z czerwonym Gołoszyce – Bidaczów (tam też zamieszczono opis krajoznawczy).

**Garbów** – miejsce urodzenia najbardziej znanego polskiego rycerza średniowiecznej Europy – Zawiszy Czarnego. Do dziś znane jest przysłowie: Polegaj (na moim słowie) jak na Zawiszy. Bohatera uczczono ok. 2,5 m wysokości pomnikiem z brązu autorstwa Gustawa Hadyny. Urządzono też Izbę Pamięci w której przybliżono postaci Zawiszy Czarnego i urodzonego tu w 1867 r. generała Józefa Dowbor-Muśnickiego – dowódcy powstańców wielkopolskich w l. 1918-19.

**Góry Wysockie** – barokowy kościół wzniesiony w pocz. XVIII w. i przebudowany w końcu tegoż stulecia wg projektu ówczesnego proboszcza, architekta – samouka ks. Józefa Karsznickiego. Spalony podczas działań wojennych 1944 r. został odbudowany (brak zabytkowego wyposażenia). Przy kościele podziemna kaplica z XVIII w. Pomnik pomordowanych w II wojnie światowej. W okolicy głębokie, malownicze wąwozy lessowe.

Nowe Kichary – opis przy szlaku Dwikozy – Gołoszyce.

Sandomierz – opis przy szlaku czerwonym Gołoszyce – Bidaczów.

**Złota** – miejscowość znana ze stanowisk archeologicznych, odkrytych w latach 1926-30. Potwierdzono osadę i grodzisko neolityczne z okresu ok. 2500 lat p.n.e. W VII-IX w. n.e. istniała tu osada wczesnośredniowieczna, a w XI-XII w. osada służebna sandomierskiego grodu. Na krawędzi Wyżyny Sandomierskiej usytuowany jest tzw. „Kopiec Kwaczała”-widoczny ze szlaku. W jego sąsiedztwie odkryto m.in. pochówki z okresu kultury mierzanowickiej, z bogatym wyposażeniem grobów. Okazy wydobyte podczas prac archeologicznych możemy zobaczyć m.in. w sandomierskich muzeach.

#### ***Walory kulturowe i przyrodnicze odcinka Ciszycy – Koprzywnica***

**Ciszycy** – przeprawa promowa z Tarnobrzegu. Pomnik bitwy powstańców styczniowych „pod Sperandą”. Walkę stoczyło ok. 600 powstańców wycofujących się po nieudanym ataku na Opatów (21 II 1864 r.) do zaboru austriackiego (tereny prawobrzeżnej Wisły). Zakończyła się całkowitą klęską Polaków z których ok. 250 wzięto do niewoli, a wielu potopiło się w nurtach Wisły przy próbie jej przepłynięcia.

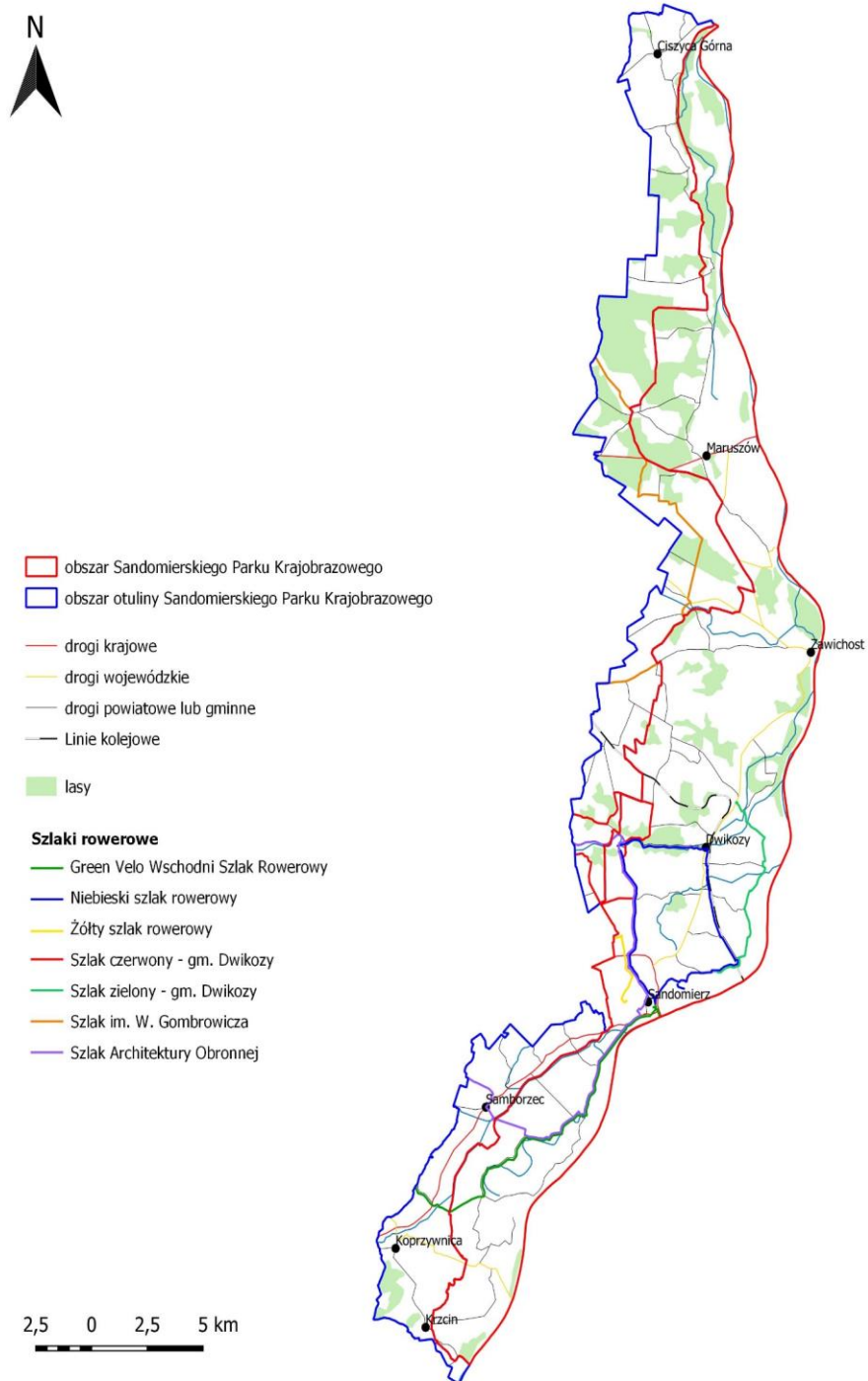


Fot.3. Ciszycy, przeprawa promowa (Fot. A. Świercz).

**Błonie** – w parku podworskim rośnie jesion – pomnik przyrody. W Katalogu Zabytków Powiatu Sandomierskiego odnotowano figurę przydrożną z XVIII/XIX w. w formie cylindrycznego słupa z daszkiem.

Koprzywnica – opis przy szlaku czerwonym Gołoszyce – Bidaczów

## 12.2. Szlaki rowerowe wraz z walorami krajobrazowo-przyrodniczymi



Ryc.2. Szlaki rowerowe.

## **1. Wschodni Szlak Rowerowy „Green Velo”**

Szlak ten łączy Morze Bałtyckie z górami i prowadzi prze tereny pięciu województw (Warmińsko-Mazurskie, Podlaskie, Lubelskie, Podkarpackie i Świętokrzyskie). Jego długość wynosi około 2080 km. Na terenie województwa świętokrzyskiego szlak ma ok. 200 km. Przebiega z Sandomierza przez Klimontów, Ujazd, Raków, Kielce, Oblęgorek, Sielbę do Końskich. Prowadzi częściowo przez tereny parków krajobrazowych: Cisowsko-Orłowińskiego, Chęcińskiego-Kieleckiego i Suchedniowsko-Oblęgorskiego. Na obszarze projektowanego Parku przebiega odcinek Sandomierz – Sośniczany.

### ***Walory krajobrazowe i przyrodnicze***

**Ostrołęka** – pomnikowe drzewa: dąb i na terenie parku podworskiego kasztanowce.

**Skotniki** – kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela. Jednonawowy, orientowany, wzniesiony został w 1347 r. przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Jarosława Bogorię Skotnickiego. Gotycka budowla dotrwała prawie w niezmiennym stanie do dziś. Ceglane ściany wzmocnione są uskokowymi szkarpami pomiędzy którymi znajdują się wąskie, ostrołukowe okna. Z okresu gotyku pochodzą portale i okute, bogato dekorowane drzwi.

Wnętrze nawy zwieńczone jest gwieździstym sklepieniem wspartym na sześciobocznym filarze. Prezbiterium przykrywa sklepienie krzyżowo-żebrowe. Zworniki przyozdobione są herbem Bogoria. Ściany zdobią średniowieczne malowidła, m.in. na ścianie tęczowej nawy Ukrzyżowanie oraz sceny z życia Maryi i Chrystusa. Wyposażenie wnętrza głównie z okresu rokoka, wykonane ok. 1770 r. w warsztatach sandomierskich.

Dwór – usytuowany na sztucznie usypanym wzniesieniu, pierwotnie otoczony fosą, w otoczeniu krajobrazowego parku. Wzniesiony został w XVIII w. Prezentuje typ dworu z czterema alkierzami w narożach. Budynek główny przykryty jest łamanym, polskim dachem, a alkierze dachami namiotowymi. Był od średniowiecza do 1945 r. w rękach rodziny Skotnickich i w ostatnim czasie do nich powrócił. Prowadzone są prace konserwatorskie.



Fot.4. Skotniki, dwór (Fot. A. Świercz).

## 2. Rowerowy Szlak Architektury Obronnej

Duże nagromadzenie zabytków o charakterze obronnym zdecydowało o powstaniu pierwszego w województwie świętokrzyskim tematycznego szlaku rowerowego. Obiekty te są bardzo różnorodne, tal pod względem skali założenia, zastosowanych form, własności, czy też okresu powstania. Spotkamy zarówno relikty dawnych grodów, zamki: królewskie, biskupie i rycerskie, obronne dwory szlacheckie, magnacki „pałac w fortecy” jak też obronne kościoły. Ze względu na pełne kontrastów ukształtowanie terenu – niziny, wyżyny, góry – spotkamy tu: zamki nizinne, wyżynne – zwieńczające zarówno górskie szczyty jak i zawieszane nad dolinami cyple wzniesień, opuszczone siedziby obronne – grodziska, otoczone murami miasta. Mimo że ziemia świętokrzyska położona była na przestrzeni wieków w centrum kraju, to obronne siedziby wznoszone były aż do XVII w. Przyczyniły się do tego łupieżcze wyprawy ze wschodu, zarówno te z XIII i XIV stulecia oraz z przełomu XV i XVI w. Starano się też skutecznie chronić przed zagrożeniami rozbójniczymi, „zajazdami” i rozruchami w czasie niepokoju społecznego.

Na trasie spotkamy zarówno często odwiedzane budowle obronne (Chęciny, Sandomierz, Ujazd-Krzyżtopór) jak i znane niewielu turystom, choć warte poznania. Należy zaznaczyć, że są tylko one jednym z wielu czynników świadczących o bardzo dużych walorach krajoznawczych terenu.

Długi na 500 km szlak rozpoczyna się w Końskich, a kończy w Kielcach. Na jego trasie znajdują się obiekty krajoznawcze o charakterze obronnym. W Końskich (ogrodzenie parku z basztą) – Modliszewice (obronny dwór) – Kazanów (pozostałości zamku) – Oblęgorek (pałac)

– Chełmce (obronny dwór) – Podzamcze Piekoszowskie (obronny pałac) – Jaskinia Raj (schronienie człowieka sprzed 50 000 lat) – Chęciny (zamek) – Podzamcze (dwór o charakterze obronnym) – Bolmin (obronny dwór) – Małogoszcz (dawny gród) – Sobków (fortalicja) – Mokrsko (zamek i romański kościół) – Imielno (romański kościół) – Pińczów (pozostałości zamku) – Chroberz (pozostałości grodziska) – Stradów (grodzisko) – Pełczyska (pozostałości zamku) – Jurków (kościół na dawnym grodzisku) – Wiślica (grodzisko) – Szczaworyż (grodzisko) – Stopnica (zamek) – Rytwiany (ruiny zamku) – Kurozwęki (zamek) – Szydłów (zamek, mury obronne) – Rembów (ruiny zamku) – Ujazd (zamek Krzyżtopór) – Konary (pozostałości zamku) – Ossolin (pozostałości zamku) – Samborzec (obronny kościół) – Sandomierz (mury obronne, zamek, kościół romański) – Kichary (ruiny baszty) – Międzygórz (ruiny zamku) – Tudorów (wieża obronna) – Opatów (mury obronne, romański kościół) – Ptkanów (obronny kościół) – Podgrodzie (pozostałości zamku) – Ćmielów (zamek) – Grzegorzewice (obronny kościół) – Dębno (grodzisko) – Bodzentyn (zamek, mury obronne) – Kielce (zamek).

Na terenie projektowanego Parku szlak prowadzi od Samborca przez Sandomierz – Kichary do Radoszek, ok. 27 km.

### ***Obiekty obronne na szlaku***

Samborzec – kościół wzniesiony ok. poł. XIII w. na cyplu wzgórza najprawdopodobniej w miejscu dawnego grodziska. Po zniszczeniach w czasie „potopu szwedzkiego” został odbudowany i rozbudowany w k. XVII w. Dawny romański kościół z półkolistą absydą to obecnie prezbiterium świątyni z eliptyczną nawą. Mury wzniesione z typowych dla tego okresu ciosów kamiennych nie są widoczne, gdyż pokrywa je tynk. Ze wzgórza kościelnego rozciąga się daleki, malowniczy widok na Dolinę Wisły i płaski obszar Niziny Sandomierskiej, stąd też był to doskonały punkt obserwacyjny.

Sandomierz – opis przy szlaku czerwonym pieszym.

Kichary – baszta - pozostałość wzniesionego w XVII w. obronnego dworu benedyktynek sandomierskich. Zbudowano go na cyplu wzniesienia, którego zbocza opadają stromo do doliny rzeki Opatówki. Po konfiskacie przez rząd carski dóbr benedyktynek dwór rozebrano, pozostawiając tylko jedną z czterech baszt, w której pierwotnie mieściła się kaplica. Do dziś przetrwała w stanie ruiny, jej środek jest pusty, bez sklepień. O dawnej funkcji przypomina tylko zwieńczający ją podwójny, metalowy krzyż benedyktyński.

### **Lokalne szlaki rowerowe**

***a. Szlak niebieski Sandomierz – Kichary Nowe – Dwikozy – Kamień Łukawski (G. Pieprzowe) – Sandomierz, 24 km.***



Szlak w całości przebiega na terenie projektowanego Parku. Opis walorów krajoznawczych i przyrodniczych Kichar przy niebieskim szlaku pieszym Dwikozy – Gołoszyce, a Dwikóz i Gór Pieprzowych przy czerwonym szlaku pieszym Gołoszyce – Bidaczów.

Dla zainteresowanych geologią oprócz Gór Pieprzowych bardzo ciekawy jest odcinek z Kichar do Dwikóz. Profil geologiczny głęboko wcięty w podłoże doliny odsłaniają kopalnie surowca skalnego. Odsłaniają się także malownicze widoki na schodzące z wysoczyzny wąwoziki. Znajduje się tu także udostępniona do zwiedzania „Winnica Sandomierska”, która przechowuje swoje produkty w wydrążonych w lessie piwnicach.

#### ***b. Szlak żółty Sandomierz – Chwałki – Radoszki – Dobrocice – Malice – Nikisiałka Mała – Karwów – Opatów, 34 km.***

Jego przebieg prawie w całości pokrywa się z niebieskim szlakiem pieszym Dwikozy – Opatów – Grzegorzewice. Na terenie projektowanego Parku znajduje się odcinek Sandomierz – Radoszki (ok. 10 km). Pomiędzy Chwałkami a Radoszkami szlak prowadzi między labiryntami wąwozów. Można zejść do nich z odcinka drogi Lenarczyce – Radoszki.

#### ***c. Szlak zielony im. Witolda Gombrowicza, 164 km***

Szlak łączy miejscowości związane z patronem i jego rodziną: Małoszyce, Przybysławice, Jakubowice, Potoczek, Doły Biskupie, Bodzechów. Przez teren projektowanego Parku prowadzi odcinek: Wygoda – Czyżów Szlachecki – Lasocin, ok. 18 km.

#### ***Atrakcje kulturowe i przyrodnicze***

**Czyżów Szlachecki** – pałac, kościół parafialny, rezerwat „Zielonka”.

Późnobarokowy pałac, obecnie hotel, wzniesiono na sztucznie nadsypanym wzniesieniu (wg tradycji w miejscu średniowiecznego zamku) w poł. XVII w. i częściowo przebudowano w l. 1781-1820. Wbudowano go w zbocze wzniesienia, stąd też od frontu jest dwu- a od parku jednokondygnacyjny. Fronton ma podcienia z tarasem i facjatę przyozdobioną scenami mitologicznymi. Do budynku centralnego przylegają dwa alkierze, typowe dla polskich dworów. W parku rosną dwie pomnikowe lipy.

Kościół parafialny, w zrębie gotycki, gruntownie przebudowany w XVIII w., z ciekawym barokowym wyposażeniem wnętrza.



Fot. 6. Czyżów, fasada późnobarokowego pałacu (Fot. A. Świercz).

**Rezerwat „Zielonka”** - jego głównym przedmiotem ochrony jest zespół leśny (głównie lipa drobnolistna, dąb szypułkowy, brzoza, osika) w wieku 100-160 lat. Obejmuje obszar 21,08 ha, ustanowiony w 1974 r.

**Lasocin** – chroniony, częściowo zachowany układ urbanistyczny z czasów gdy osada miała prawa miejskie.

#### **Pozostałe szlaki rowerowe okolic Sandomierza**

Wymienione w Informatorze turystycznym województwa świętokrzyskiego 2020 r. szlaki: czarny Sandomierz – Ocinek – Andruszkowice – Sandomierz oraz żółty Sandomierz – Tarnobrzeg – Sandomierz i zielony Sandomierz – Ujazd praktycznie nie są oznakowane w terenie.

#### **4. Szlaki Gminy Dwikozy**

Na terenie gminy wyznaczono dwie pętle koloru czerwonego i żółtego oraz szlak zielony ze Słupczy do Kamienia Łukawskiego. Pętla koloru żółtego w terenie praktycznie nie istnieje – zachowało się tylko kilka tabliczek oznakowania.

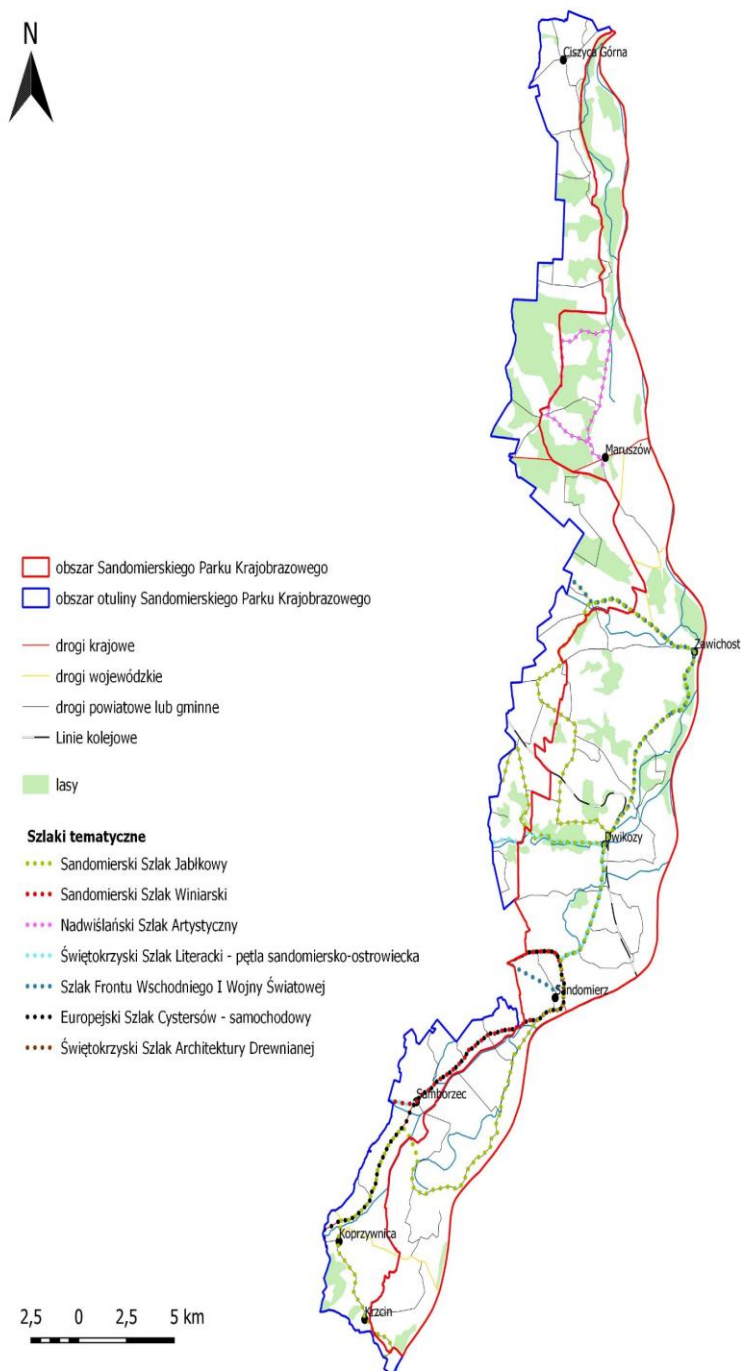
**a. Pętla czerwona Góry Wysokie – Kichary Stare – Kolonia Galkowice – Łukawa Kościelna – Wysiadłów – Ocinek – Sucharzów - Nowe Kichary – Góry Wysokie, ok. 18 km**

Prawie w całości prowadzi przez tereny projektowanego Parku (wyjątek – okolice Łukawy Kościelnej). Walory krajoznawcze opisano przy pieszym szlaku Dwikozy – Gołoszyce, Szlaku Jakubowym i rowerowym Architektury Obronnej.

**b. Szlak zielony Słupcza – Kamień Łukawski**

Szlak prowadzi w całości przez tereny projektowanego parku. Łączy miejscowość znaną z bitwy powstańców styczniowych (8 II 1863 r.) z leżącym w Górach Pieprzowych Kamieniem Łukawskim i szlakiem rowerowym niebieskim.

### 12.3. Potencjał ekologiczny: szlaki tematyczne, głównie samochodowe



Ryc.3. Szlaki tematyczne.

### ***1. Europejski Szlak Cystersów – samochodowy, nieoznakowany w terenie.***

Jest jednym ze szlaków kulturowych powstałych z inicjatywy Rady Europy. Ich zadaniem jest integracja narodów oparta o sięgające często okresu średniowiecza, wspólne dziedzictwo kultury. Takim szlakiem jest szlak „monastyczny” prezentujący wkład różnych zakonów w kulturę i rozwój cywilizacyjny krajów europejskich. Przez Polskę przebiega Europejski Szlak Cystersów. Do najciekawszych założeń klasztornych tego zgromadzenia w naszym kraju należą obiekty w Wąchocku, Jędrzejowie, Koprzywnicy położone w województwie świętokrzyskim i Sulejowie (woj. łódzkie). Opis Koprzywnicy przy pieszym szlaku czerwonym z Gołoszyc do Annopola (Bidaczowa).

### ***2. Międzynarodowy Szlak Jagielloński – samochodowy, nieoznakowany w terenie.***

Szlak prowadzi dawnym traktem łączącym Kraków z Wilnem. Na terenie projektowanego Parku znajduje się odcinek Koprzywnica – Sandomierz (droga 79) – Zawichost (droga 777). Opis obiektów krajoznawczych przy szlaku pieszym czerwonym z Gołoszyc do Annopola (Bidaczowa) i rowerowym Szlaku Architektury Obronnej.

### ***3. Ogólnopolski Samochodowy Szlak Turystyczny „Front Wschodni 1914-18” - nieoznakowany w terenie.***

Powstał w celu upamiętnienia 100-lecia wydarzeń wojennych z 1914 r. Na terenie województwa świętokrzyskiego łączy wiele upamiętnionych miejsc zmagania wojennych od sierpnia 1914 r. do lipca 1915 r. Są to m.in. cmentarze i mogiły wojenne, pomniki i tablice w miejscu potyczek i bitew, ekspozycje w muzeach, tablice pamiątkowe w miejscach postojów legionistów J. Piłsudskiego, oraz miejsca urodzin legionistów którzy zostali po wojnie główną kadram dowódczą wojska polskiego. Opisy powyższych wydarzeń i miejsc umieszczono w opracowaniu „Województwo Świętokrzyskie. Szlak Frontu Wschodniego I Wojny Światowej. Przewodnik turystyczny” z 2014 r.

Na terenie projektowanego Parku opisane zostały wydarzenia i miejsca pochówków żołnierzy na cmentarzach Sandomierza (katedralny i parafialny kościoła św. Pawła) i cmentarzu w Zawichoście, oraz mogiła wojenna przy ul. Leszka Czarnego w Sandomierzu.

### ***4. Świętokrzyski Szlak Architektury Drewnianej – samochodowy, oznakowany częściowo drogowskazami i tablicami informacyjnymi.***

Opracowany został przez Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego, który wydał także przewodnik „Świętokrzyski Szlak Architektury Drewnianej” (brak roku wydania).

Przez obszar projektowanego Parku prowadzi odcinek IV z Milczan przez Sandomierz, Zawichost do Czyżowa Szlacheckiego. Opisana została dzwonnica przy kościele Św. Trójcy w Zawichoście (dawniej miejscowość Trójca). Datowana jest na XVII stulecie.

Dwukondygnacyjna (kondygnacje rozdziela gontowy daszek) przykryta jest gontowym daszkiem namiotowym. Mury pierwotnej świątyni wzniesionej najprawdopodobniej na przełomie XI i XII w. odsłonięte zostały spod tynku (kamienne ciosy) rozbudowanego w I poł. XIX w. kościoła.

#### **5. *Świętokrzyski Szlak Literacki – samochodowy, oznakowany częściowo drogowskazami i tablicami informacyjnymi.***

Opracowany został przez Regionalną Organizację Turystyczną Województwa Świętokrzyskiego, która wydała po nim opracowanie „Świętokrzyski Szlak Literacki. Przewodnik turystyczny” (w 2012 r. ukazało się III wydanie).

Przez teren projektowanego Parku prowadzi częściowo trasa II Sandomierz – Koprzywnica – Ujazd – Opatów – Karwów – Sandomierz. Dodatkowo umieszczono w nim hasło Dwikozy, dotyczące miejsca urodzenia pisarza Wiesława Myślińskiego. Z Sandomierzem związani byli m.in. : Jan Długosz, Wincenty Kadłubek, Jarosław Iwaszkiewicz, Wiesław Myśliński.

#### **6. *Sandomierski Szlak Jabłkowy – samochodowy, nieoznakowany w terenie.***

Opracowane przez Stowarzyszenie „Świętokrzyski Szlak Jabłkowy” cztery trasy tematyczne zaprezentowano na plakacie formatu A-2.

##### **a. Szlak Agroturystyczny**

Znajdujące się na nim gospodarstwa agroturystyczne umieszczono w rozdziale Noclegi.

##### **b. Szlak Apetyczny**

Na projektowanym obszarze Parku znalazły się w Koprzywnicy: Gospodarstwo Sadownicze (ul. Żeromskiego 2), Restauracja Jubilatka (ul. Krakowska 137) i Gminna Spółdzielnia „S.CH” (pieczywo – Rynek 15); w Samborcu: Tłocznia Soków (nr posesji 101) i Restauracja „Joanna” (nr 203), Gospodarstwo Pasieczne (Łążek 69), Restauracja „Dwór Dwikozy” (Dwikozy ul. Spółdzielcza 12), Gospodarstwo Ogrodnicze „Szymanówka” (Pawłów 30).

##### **c. Szlak Artystyczny**

Na projektowanym obszarze Parku znalazły się: Stary Młyn ( ul. Trzykosy 3 w Koprzywnicy), Pracownia Gobelinów (ul. Sokolnickiego 18 w Sandomierzu), Pracownia Malarska Jurija Sulimowa (ul. Melchiora Bulińskiego 28 A w Sandomierzu), Gospodarstwo Agroturystyczne (Chwałki 32), Fundacja Świętokrzyski Ogród Inspiracji (Andruszkowice 60).

##### **d. Sandomierski Szlak Winiarski**

Uwzględniono w nim pięć winnic w tym trzy z terenu projektowanego Parku (Radoszki, Chwałki, Góry Wysokie)

##### **e. Szlak Aktywny**

Szlak ten umieszczono w późniejszym czasie na stronie internetowej [www.szlakjablkowy.pl](http://www.szlakjablkowy.pl).

Na terenie projektowanego Parku przedstawiono propozycję: rejsów po Wiśle (Sandomierz i Zawichost) oraz możliwość wypożyczenia rowerów (dwie wypożyczalnie w Sandomierzu i w Gościńcu Kocmyrzów).

#### ***7. Rowerowy Sandomierski Szlak Winiarski – nieoznakowany w terenie.***

Opracowany przez Sandomierskie Stowarzyszenie Winiarzy i przedstawiony na ulotce formatu A-4. Rozpoczynający się w Klimontowie, a kończący w Kamieniu Łukawskim szlak łączy osiem winnic w tym sześć na terenie projektowanego Parku. Są to Winnica nad Jarem w Złotej, Winnica na Rozdrożu w Andruszkowicach, winnice św. Jakuba i Malucha w Sandomierzu oraz Winnica w Górach Pieprzowych i Winnica Nadwiślańska w Kamieniu Łukawskim.

#### ***8. Sandomierski Szlak Winiarski – Winoroślowa ścieżka edukacyjna – nieoznakowana w terenie, najlepiej poruszać się samochodem.***

Opracowana przez Towarzystwo Naukowe Sandomierskie przy udziale Sandomierskiego Stowarzyszenia Winiarzy. Zaprezentowana została w wydawnictwie „Sandomierski Szlak Winiarski. Winoroślowa Ścieżka Edukacyjna” z 2015 r. Opisano w nim pięć winnic w tym trzy na terenie projektowanego Parku ( Winnica Sandomierska z Gór Wysokich, Winnica nad Jarem w Złotej, Winnica Król w Radoszkach).

#### **Przegląd winnic (dane adresowe)**

Winnice na terenie projektowanego Parku  
Winnica na Rozdrożu  
Andruszkowice 10, 27-650 Sandomierza  
tel. 669 430 400, 887 453 673

Winnica Paterkówka  
Chwałki 112, 27-600 Sandomierz  
tel. 804 521 806

Winnica Sandomierska  
Góry Wysokie 136, 27-620 Dwikozy  
tel. 782 679 034

Winnica Nadwiślańska  
Kamień Łukawski 8, 27-600 Sandomierz  
tel. 697 727 829

Winnica z Gór Pieprzowych  
Kamień Łukawski 18b, 27-600 Sandomierz  
tel. 797 600 188

Król – Winnica ekologiczna  
Radoszki 99, 27-612 Wilczyce  
[www.krolwino.com](http://www.krolwino.com)

Winnica Malucha  
ul. Polna 58, 27-600 Sandomierz  
tel. 15 832 16 12, 609 552 570

Winnica św. Jakuba  
ul. Staromiejska 3, 27-600 Sandomierz  
tel. 724 083 950

Winnica nad Jarem  
Złota 161, 27-650 Samborzec  
tel. 668 101 448, 509 327 327

**9. Szlak archeologiczno-geologiczny – nieoznakowany, część trasy można pokonać tylko pieszo.**

Jego przebieg został przedstawiony w opracowaniu „Mapa. Przewodnik po szlaku archeologiczno-geologicznym” (wydanie z 2015 r.). Mapa formatu 67x37 zawiera tylko odwzorowanie terenu z zaznaczonym przebiegiem szlaku, brak natomiast opisu poszczególnych obiektów.

Szlak zatacza pętlę Sandomierz – Opatów – Sandomierz. Piktogramami zaznaczono na terenie projektowanego Parku następujące obiekty: cmentarzysko wczesnośredniowieczne, Wzgórze Salve Regina i grób książęcy w Sandomierzu; kopiec (kurhan) Kwacala, osadę pradziejową i cmentarzysko pradziejowe w Złotej; osadę neolityczną w Samborcu, dawny kamieniołom w Kolonii Gałkowie; cmentarzysko, osadę pradziejową i dawny kamieniołom w Górach Wysokich, oraz osadę pradziejową w Kamieniu Łukawskim.

**12.4. Infrastruktura turystyczna**

**Baza noclegowa**

Gmina Dwikozy

Hotel „Dwór Dwikozy”  
ul. Spółdzielcza 12, 27-620 Dwikozy  
tel. 15 834 44 36

Kwatera prywatna

ul. Ogrodowa 7, Dwikozy  
tel. 601 444 941

Apartamenty „Winnica Sandomierska”

Góry Wysokie 136, Dwikozy  
tel. 782 679 034

Dom w Zielonej Dolinie

Góry Wysokie 135, Dwikozy  
tel. 512 962 042

Gospodarstwo agroturystyczne Irena Orawiec

Kichary Nowe 46, Dwikozy  
tel. 512 528 225

„Kilian Horse Team”

Kolonia Gałkowie 11, Dwikozy

tel. 506 797 199  
Willa „Dzika Róża”  
Kamień Łukawski 61, 27-600 Sandomierz  
tel. 602 404 049  
„Pieprzowe Wzgórze”  
Kamień Łukawski 10, Sandomierz  
booking.com  
Pensjonat nad Strumykiem ARGO  
Rzeczyca Mokra 45, Sandomierz  
tel. 607 151 622  
Miasto i Gmina Koprzywnica  
Agroturystyka Zarzecze  
Koprzywnica, ul. Sandomierska 40  
tel. 504 086 244  
Gmina Obrazów  
„Pluszak”  
Chwałki 191, 27-600 Obrazów  
tel. 15 832 74 04, 664 488 066  
Gmina Ożarów  
Gospodarstwo Agroturystyczne „Sielska Dolina”  
Nowe 35, 27-530 Ożarów  
tel. 15 824 38 73, 502 731 033  
Gmina Samborzec  
Vege Point  
Andruszkowice 60, 27-650 Samborzec  
tel. 517 150 614  
Gospodarstwo Agroturystyczne „Zielona Dolina”  
Kobierniki 162, 27-600 Sandomierz  
tel. 15 832 50 73, 603 712 969  
  
Gościniec Kocmierzów  
Kocmierzów 2, 27-650 Samborzec  
tel. 607 560 016  
Gospodarstwo agroturystyczne  
Zawisłcze 2, 27-650 Samborzec  
tel. 15 832 31 40, 607 911 308  
Gospodarstwo Agroturystyczne „U Kazika”  
Zajeziórze 101, 27-650 Samborzec  
tel. 15 831 46 53, 506 267 273  
Gospodarstwo Agroturystyczne „Róża”  
Złota 2, 27-650 Samborzec  
tel. 15 831 45 05, 663 021 434  
Gospodarstwo Agroturystyczne „Złota agroturystyka”  
Złota 227, 27-650 Samborzec  
tel. 606 823 955  
Miasto Sandomierz  
Obiekty kategorizowane  
Hotel Basztowy  
ul. ks. Józefa Poniatowskiego 2, tel. 15 833 34 50, 668 643 765



Hotel Imperial Residence  
ul. Różana 21, tel. 15 832 60 88, 531 966 666

Hotel Korona  
ul. Słowackiego 6, tel. 15 834 44 28

Hotel „Mały Rzym”  
ul. Okrzei 9, tel. 15 644 90 90, 535 449 090

Hotel Pod Ciżemką  
ul. Rynek 27, tel. 15 832 05 50, 662 403 142

Hotel Zespół Dworski „Sarmata”  
ul. Zawichojska 2, tel. 15 833 47 00, 530 334 700

Hotel Grodzki  
ul. Mickiewicza 38, tel. 15 832 24 23, 15 832 28 22

Dom Wycieczkowy „Turysta”  
ul. Zawichojska 22, tel. 15 838 53 56

Motel Królowej Jadwigi  
ul. Krakowska 24, tel. 15 832 29 88, 601 153 276

Motel WIG  
ul. Kwiatkowskiego 140, tel. 15 644 67 91, 15 644 67 92

Kemping Browarny  
ul. Żwirki i Wigury 1, tel. 15 833 27 03, 604 403 869

Obiekty niekategoryzowane

Agro"  
ul. Mokozyńska 3, tel. 15 833 31 06

"Agroturystyka Agnieszki Murszewskiej"  
ul. Pogodna 41A, tel. 723 309 813

Apartament Nad Piszczelami  
ul. Ogrodowa 2/31, tel. 605 914 109

"Apartament Piszczele"  
ul. Ogrodowa 10/29, tel. 600 943 149

"Apartament przy Parku"  
ul. Mickiewicza 16, tel. 605 400 868

"Auto-chatka"  
ul. Żeromskiego 22, tel. 15 832 36 80

BAKAMUS"  
ul. Lwowska 12, tel. 505 290 190

"Biały Domek"  
ul. Ostrówek 74A, tel. 511 762 947

"Bursa Szkolna"  
ul. Wojska Polskiego 22, tel. 15 832 28 53

"Dobry Czas"  
ul. Kwiatkowskiego 85, tel. 883 833 194

Dom letniskowy  
ul. Maciejowskiego 5/9, tel. 697 873 328

"Dom pod orzechem"  
ul. Flisaków 21, tel. 693 378 798

"Dom Wycieczkowy Zacisze"  
ul. Portowa 3A, tel. 695 332 488

"Domek gościnny Maria"  
ul. Ożarowska 95, tel. 15 832 89 93

"Dworek Ojca Mateusza"  
ul. Staromiejska 2, tel. 664 871 000

"Gościniec Rokitek"  
ul. Rokitek 41e, tel. 604 594 329

"Gościniec Sandomierski"  
ul. Ostrówek 70, tel. 90 083 063

"Krepianka"  
Rynek 10, tel. 882 928 877

"Na Kwiatkowskiego"  
ul. Kwiatkowskiego 40, tel. 513 355 715

"Na Pogodnej"  
ul. Pogodna 18, tel. 2 23 3

"Noclegi na Leszka Czarnego"  
ul. Leszka Czarnego 3, tel. 507 157 625

"Noclegi u Zuzi"  
ul. Wincentego Burka 19, tel. 602 553 676

"Pod Siódmką"  
ul. Tatarska 7, tel. 15 832 29 82

"Pokój w baszcie zamku sandomierskiego"  
ul. Zamkowa 12, tel. 832 22 65

"Pokoje gościnne na Szlaku Jabłkowym"  
ul. Żydowska 7, tel. 570 500 205

"Sandomiria"  
ul. Podwale Górne 10, tel. 15 644 52 44

"Słoneczne Ustronie"  
ul. Podgórze 6, tel. 15 832 47 96

"Tanie Spanie Żmuda"  
ul. Hutnicza 10, tel. 15 644 52 76

"Turysta"  
ul. Zawichojska 22, tel. 15 838 53 56

"U Alicji"  
ul. Mickiewicza 49/2, tel. 789 030 440

"U Dorotki"  
ul. 11 Listopada 29, tel. 880 179 663

"U Małgosi"  
ul. 2. Pułku Piechoty Legionów 3a, tel. 798 861 391

"U Pawła"  
ul. Cicha 6, tel. 662 015 282

"Willa Halina"  
ul. Reformacka 10, tel. 15 832 99 31

"Willa w Ogrodzie"  
ul. Zawichojska 24, tel. 15 832 07 66

"Zielone Wzgórze"  
ul. Forteczna 6, tel. 15 832 37 25

Apartament "Forteczna"  
ul. Forteczna 4/2, tel. 608 765 322

Apartament "Przy Długosza",  
ul. Długosza 4B/1, tel. 508 325 020

Apartament "Sandomierskie Wzgórze"  
ul. Długosza 4B /2, tel. 605 403 094

Apartament Pod Trzynastką  
ul. Opatowska 13, tel. 15 644 52 44

Apartament Romantyczny  
ul. Juliusza Słowackiego 3/22, tel. 504 210 828

Apartament Słowackiego  
ul. Słowackiego 1/20, tel. 502 872 547

Apartamenty Furta Dominikańska  
ul. Zamkowa 4, tel. 15 833 47 00

Apartamenty przy Ratuszu  
Rynek 5, tel. 509 333 767

Apartamenty sandomierskie GIMO  
ul. Ostówek 68, tel. 607164 670

Apartamenty Ucho Igiełne  
ul. Zamkowa 15, tel. 833 47 00

Camelot  
ul. Lwowska 5, tel. 506 777 144

Dom Pracy Twórczej "Alicja"  
ul. Tkacka 2, tel. 15 832 97 87

Dom Wycieczkowy - Centrum Zdrowia SALUS  
ul. Portowa 24 B, tel. 511 824 380

Domek Podmiejski  
Ostrówek 17, tel. 535 902 402  
Kołodziejówka  
ul. Zawichojska 6, tel. 790 353 538

Kwatera prywatna  
ul. Czyżewskiego 6, tel. 15 832 33 19

Kwatera prywatna  
ul. Mickiewicza 31/2, tel. 608 056 078

Kwatera prywatna  
ul. Lwowska 10A, tel. 15 832 36 14

Kwatera prywatna  
ul. Kosęły 5, tel. 602 741 589

Kwatera prywatna.  
ul. Żeromskiego 11, tel. 519 767 115

Kwatera prywatna  
ul. Kwiatkowskiego 40, tel. 513 355 715

Kwatera prywatna "Krystyna"  
ul. Mariacka 2, tel. 15 832 33 72  
Lawendowo.  
ul. Reformacka 6, tel. 661 888 915

Małe Domki  
ul. Grodzisko 13, tel. 501 779 467

Mieszkanie dla turystów  
ul. Ogrodowa 2/35, tel. 501 030 700

Noclegi "Piwiarnia Warka"  
ul. Opatowska 8A, tel. 882 943 860

Noclegi Grill Solo  
ul. Krakowska 36e, tel. 15 832 01 75

Noclegi Pod Klonem  
ul. 11-ego Listopada 10, tel. 608 588 927

Noclegi u Oli

ul. Żeromskiego 5, tel. 15 832 36 44

Ośrodek Architektury i Humanistyki

ul. Mariacka 6, tel. 518 141 137

Pensjonat Anna

ul. Wojska Polskiego 54, tel. 605 548 403

Pensjonat Sandomierski

Ostrówek 17, tel. 535 902 057

Pokoje gościnne "Lawenda"

ul. Młodożeńca 12, tel. 602 595 765

Pokoje gościnne w Karczmie Jandura

ul. Prosta 10 tel. 693 960 510

Słoneczny Gościniec

ul. Słoneczna 3, tel. 15 832 42 74

Staromiejska Apartament

ul. Staromiejska 21e, tel. 881 337 207

Stary Dwór - "Dworek Karpińskich"

ul. Browarna 9, tel. 15 833 27 03

Willa Krzemień

ul. Krakowska 5B, tel. 505 107 366

Zamkowe Apartamenty

ul. Krakowska 8, tel. 797 555 523

### **Gmina Wilczyce**

Gospodarstwo Agroturystyczne Noclegi Orlik

Wysiadłów 12 C, 27-612 Wilczyce

tel. 609 621 811

### **Gmina Zawichost**

Gospodarstwo Agroturystyczne

Czyżów Szlachecki 43, 27-630 Zawichost

tel. 15 835 51 34, 887 138 087

Pałac Czyżów Szlachecki

Czyżów Szlachecki 125, 27-630 Zawichost

tel. 15 831 00 97, 533 220 860

„Na Skarpie”

ul. Ostrowiecka 16a, 27-630 Zawichost

tel. 15 836 40 38

## **12.5 Baza gastronomiczna**

Obiekty gastronomiczne zlokalizowane są głównie w Sandomierzu. Według wykazu umieszczonego na stronie [www.sandomierz.travel](http://www.sandomierz.travel) znajduje się tu 35 różnorodnych punktów gastronomicznych. Ponadto restauracje znajdują się w Dwikozach (2 obiekty), Koprzywnicy i Samborcu.

### ***Świętokrzyska Kuźnia Smaków***

Potrawy tradycyjne

Serwowane są w: Dworku Ojca Mateusza i restauracji „Pod Ciżemką” w Sandomierzu.

Produkty tradycyjne

Sprzedawane są w : Gospodarstwie Ogrodniczym „Winnica Sandomierska” w Górach Wysokich 136, Gospodarstwie „Winnica nad Jarem” w Złotej 161, Gospodarstwie „Szymanówka” w Pawłowie 30 i Piekarni Zawichojskiej w Zawichoście.

## **12.6. Muzea i izby regionalne**

Sandomierz

Muzeum Diecezjalne

ul Długosza 9, tel. 15 833 26 70

Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego w Warszawie

Oddział w Sandomierzu

Rynek 9, tel. 15 832 21 41

Muzeum Okręgowe – Zamek

ul. Zamkowa 12, tel. 15 644 57 57

Wystawa „Świat Ojca Mateusza”

Rynek 5, tel. 534 883 883

Zbrojownia Chorągwi Rycerstwa Ziemi Sandomierskiej

Rynek 5, tel. 728 382 531, 508 299 494

Maruszów

Muzeum Wsi w Maruszowie

Maruszów 16, 27-630 Zawichost

tel. 604 481 478

Stary Garbów

Izba Pamięci Zawiszy Czarnego

Stary Garbów 82, 27-620 Dwikozy

tel. 609 387 402

## **12.7. Galerie i wystawy**

Sandomierz

Dom Pracy Twórczej „Alicja”

ul. Tkacka 2, tel. 15 832 97 87, 515 152 774

Foto Galeria „Opatowska 15”

ul. Opatowska 15, tel. 15 832 35 50

Galeria Antyki  
ul. Opatowska 4, tel. 15 832 36 95, 600 971 979

Galeria Autorska „Krzemień pasiasty kamieniem optymizmu”  
ul. Poniatowskiego 17, tel. 15 832 32 97, 697 364 565

Galeria Etnograficzna „Zapole”  
ul. Opatowska 17, tel. 15 644 54 55

Galeria „Otwarta”  
Rynek 5, tel. 15 832 78 28

Galeria Sztuki Współczesnej BWA  
Rynek 11, tel. 15 832 10 42

Galeria „Trzos”  
Rynek 16/17, tel. 15 644 66 96

Pracownia Gobelinów  
ul. Krakowska 10, tel. 607 175 948

Pracownia „Krzesimowscy”  
ul. Opatowska 3, tel. 15 833 26 28, 602 773 790

Podziemna Trasa Turystyczna  
ul. Rynek 10, tel. 15 832 08 43

Andruszkowice  
Fundacja „Świętokrzyskie Ogrody Inspiracji”  
Andruszkowice 60, 27-650 Samborzec  
tel. 512 205 880

Koprzywnica  
Stary Młyn  
ul. Trzykosa, 27-660 Koprzywnica,  
tel. 603 858 421

Galeria Rzeźby „Pod Chmurką”

Tak często określana jest trasa Nadwiślańskiego Szlaku Artystycznego. Na niej znajduje się wiele krzyży, figur i kapliczek powstałych na przestrzeni stuleci oraz duże nagromadzenie rzeźb współczesnych z plenerów plastycznych studentów Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Ich organizatorem jest Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury w Ożarowie, a miejscem pobytu gospodarstwo „Sielska Dolina” w Nowem.

## **12.8. Baza rekreacyjno-sportowa**

Jazda konna  
Colina. Jeździectwo i behawiorystyka zwierząt  
Rzeczyca Sucha 31, Sandomierz  
tel. 502 564 317, 512 381 137

## Kąpieliska

Zalew na rzece Koprzywiance w Koprzywnicy

## Kryte pływalnie

Kompleks Basenów Krytych „Błękitna Fala”  
ul. Zielna 6 w Sandomierzu, tel. 790 780 962

## Korty tenisowe

MOSiR Sandomierz  
ul. Kosęły 3a, tel. 15 644 62 56, 15 644 54 98

## Lodowiska

Sandomierz  
„Biały Orlik”  
ul. Żółkiewskiego, tel. 15 644 62 56, 786 023 106

Przy Centrum Rekreacji  
ul. Portowa 24, tel. 15 644 52 28

Na Bulwarze im J. Piłsudskiego  
tel. 15 644 62 84

## Ścianki wspinaczkowe

Centrum Kultury i Rekreacji  
ul. Portowa 24, Sandomierz, tel. 15 644 52 28

## Wypożyczalnia rowerów

Sandomierz  
Centrum IT, Rynek 20, tel. 15 644 61 05

Informacja Turystyczna, Bulwar im. J. Piłsudskiego, tel. 790 780 964

Wirobike, ul. Tatarska 22, tel. 530 192 336

## Wypożyczalnia sprzętu wodnego

Informacja Turystyczna Bulwar im. J. Piłsudskiego, tel. 15 644 62 84, 790 780 964

## Żegluga po Wiśle

Statki wycieczkowe odpływają z Bulwaru im. J. Piłsudskiego w Sandomierzu. Bieżące informacje w Centrum Informacji Turystycznej, Rynek 20, tel. 15 644 61 05

## **12.9. Obsługa turystów**

### a. Informacja turystyczna

Sandomierz  
Centrum Informacji Turystycznej  
Rynek 20, tel. 15 644 61 05

Punkt Informacji Turystycznej  
Bulwar im. J. Piłsudskiego, tel. 15 644 62 84

Punkt Informacji Turystycznej PTTK  
Rynek 12, tel. 15 832 23 05, 15 832 26 82

b. Biura podróży

Sandomierz

Biuro Przewodników i Zwiedzanie Sandomierza

Rynek 3, tel. 15 832 54 62, 889 900 602

Biuro Turystyki Młodzieżowej „Globtroter”

ul. Kazimierz Wielkiego 55, tel. 15 832 41 24, 501 747 944

Polskie Biuro Podróży s.c.

Rynek 24, tel 15 832 30 40

PTTK Oddział im. A. Patkowskiego

Rynek 12, tel. 15 832 23 05, 15 832 26 82

Przedsiębiorstwo Wielobranżowe „Mille”

ul. Słowackiego 33/19, tel. 15 833 29 34

Sandomierskie Centrum Kultury Centrum Informacji Turystycznej

Rynek 20, tel. 15 644 61 05

### **12.10. Elementy z zakresu turystyki uzasadniające potrzebę utworzeniem parku**

Warto chronić teren na którym już dziś jest rozwinięta sieć znakowanych szlaków pieszych i rowerowych oraz bardzo duża ilość różnorodnych szlaków tematycznych.

Samo utworzenie Parku przyczyni się do szerokiej promocji jego obszaru, nie tylko wśród turystów. Jego powstanie pozwoli na szeroką edukację ekologiczną, wzorem już prowadzonej w Zespole Świętokrzyskich i Nadnidziańskich P.K.

Dużym walorem może być turystyka historyczna.

Nazwa Ziemia Sandomierska ukształtowała się w początkach państwowości polskiej (XI w.). odnosiła się do terytorium położonego między Wisłą a Pilicą po lewej stronie Wisły, a po prawej pomiędzy Sanem i Dunajcem. Jej głównymi ośrodkami były Sandomierz i Wiślica. Po 1138 r. Ziemię tą przejął jako Księstwo Sandomierskie Henryk Sandomierski. Następnie objęli go we władanie książęta: Kazimierz II Sprawiedliwy, Leszek Biały, Bolesław Wstydlivy, Leszek Czarny i Władysław Łokietek.

W 1320 r. utworzono Województwo Sandomierskie, które funkcjonowało jako obszar administracyjny do 1793 r. Wraz z Województwem Krakowskim tworzyło historyczny region – Małopolskę.

Na tym obszarze spotkamy miejsca bitew o wolność ojczyzny. Były to m.in.: bitwa pod Zawichostem z Rusinami (1205 r.), walki z Tatarami w XIII w., Litwinami (XIV w.), Szwedami (XVII w.), powstania w XIX w. - listopadowe nad Wisłą w okolicach Tarłowa i Sulejowa, styczniowe – Słupcza i Speranda, walki o Sandomierz w 1809 r., walki w czasie I wojny światowej (cmentarze w Sandomierzu i Zawichoście), miejsca walk i martyrologii w II wojnie



światowej (Sandomierz, Koprzywnica, Łukawiec). W Garbowie możemy poznać sylwetki znanego w średniowiecznej Europie rycerza Zawiszy Czarnego i dowódcy wojskowego Powstania Wielkopolskiego w l. 1918-19, generała Józefa Dowbor-Muśnickiego.

Za Sandomierzem związani byli kronikarze polscy: Wincenty Kadłubek i Jan Długosz.

Utworzenie Parku przyczyni się także do promocji z jego terenu produktów rolnych (warzywa i owoce), a także ich przetworów, zarówno z małych gospodarstw (sadownicze i warzywnicze, produkcja lokalnych win), jak też z zakładów przemysłowych (m.in. Dwikozy).

Powstanie Parku może zatrzymać na dłużej turystów, którzy chcą wypoczywać w nieskażonym środowisku. Odciaży to też w pewien sposób od „najazdu” turystów w weekendy Sandomierz (dziś są tam w tym czasie tłumy ludzi).

Swoisty raj znajdą tu miłośnicy turystyki kulturowej. Oprócz różnorodnych muzeów mogą zobaczyć zabytki z różnych stylów, od romańskiego, poprzez gotycki, renesansowy, barokowy po klasycyzm.

Różnorodne są też krajobrazy – typowe dla lessowych wyżyn z głęboko wciętymi wąwozami po doliny rzek (Wisła, Opatówka, Koprzywnica). Rzadko się spotyka by na tak niewielkim terenie występowała taka różnorodność krajobrazów.

### **Zagrożenia**

Głównym zagrożeniem dla rozwoju turystyki na terenie projektowanego Parku są ograniczenia z przemieszczaniem się osób związane z Covid 19 (zarówno obostrzenia ogólnokrajowe, jak też strach przed zakażeniem).

W gospodarstwie agroturystycznym w Nowem z braku chętnych zrezygnowano z usług: jazdy samochodami terenowymi (duże koszty ubezpieczenia, rejestracji itp.) oraz spływów kajakowych Wisłą.

Z działalności związanej z jazdą konną zrezygnowały ośrodki jeździeckie w Rzeczycy i Kolonii Ocinek. Optymistycznym jest fakt, że powstał nowy tego typu obiekt w Rzeczycy.

Dużym zagrożeniem jest zły stan znakowanych szlaków turystycznych. Konieczna jest jego bieżąca konserwacja.

Warto rozpatrzyć zaprojektowanie nowego szlaku rowerowego wzdłuż Wisły, od Zawichostu do Sulejowa i dalej do Tarłowa. Są tu idealne warunki do uprawiania tego rodzaju turystyki (asfaltowe drożki o bardzo niewielkim natężeniu ruchu, liczne podjazdy i zjazdy, malownicze widoki). W tej części nie ma szlaków turystycznych, a ich wytyczenie udostępniłoby dla turystów tereny północnej części projektowanego Parku.

Wszystkie znakowane szlaki turystyczne wymagają odnowienia.

W miarę dobrym stanie jest szlak pieszy zielony (gm. Dwikozy) oraz szlaki rowerowe:

niebieski Sandomierz – Dwikozy – Sandomierz, żółty Sandomierz – Opatów i szlaki po terenie gminy Dwikozy – zielony i czerwony (tu konieczne jest natychmiastowe uzupełnienie znaków na odcinku Łukawa Kościelna – Kolonia Gałkowice.

W dobrym stanie jest oznakowanie trasy Green Velo.



Fot.7. Sandomierz Green velo (Fot. A. Świercz).

### Wybrane pozycje literatury

- Ciamaga W., 2011: Sandomierskie Góry Pieprzowe. Przewodnik turystyczny.  
Garus R., b.r.: Cysterskim Szlakiem.  
Garus R., 2003: Przewodnik dla turystów pieszych i zmotoryzowanych Kielce – Sandomierz – Góry Świętokrzyskie.  
Garus R., b.r.: Rowerowy Szlak Architektury Obronnej po województwie świętokrzyskim. Przewodnik turystyczny.  
Grdeń W., 1998: Znakowane szlaki turystyczne województwa tarnobrzeskiego.  
Juszczak M., 2005: Przewodnik turystyczny Ziemia Sandomierska.  
Juszczak M., 2003: Szlaki rowerowe Sandomierz i Ziemia Sandomierska. Przewodnik turystyczny.  
Katalog Zabytków Sztuki w Polsce. Tom III. Zeszyt 11, 1962.  
Kędzierski i inni, 2020: Rowerowe świętokrzyskie. Propozycje tras i wycieczek rowerowych.  
Kowalczyk J., 2013: Miejsca pomieci Powstania Styczniowego 1863-1864 na terenie województwa świętokrzyskiego.  
Kulak R., Szczęsny G., Województwo świętokrzyskie. Szlak Frontu Wschodniego I Wojny Światowej. Przewodnik turystyczny.  
Mapa. Przewodnik po szlaku archeologiczno-geologicznym, 2015.  
Mapa turystyczne 1 : 50 000 okolice Sandomierza, 2011.  
Mapa Sandomierski Szlak Jabłkowy. Atrakcje turystyczne, b.r.  
Mapa turystyczna 1 : 75 000 Wyżyna Sandomierska, 2016.  
Mirowski R., b.r.: Świętokrzyski Szlak Architektury Drewnianej.  
Myjak J., 2006: Sandomierskie. Życie w ogrodzie.  
Myjak J., 2013: Przewodnik turystyczny po Ziemi Opatowskiej Lokalnej Grupy Działania Powiatu Opatowskiego.  
Myjak J., 2003: Sandomierz – Ziemia Sandomierska. Przewodnik turystyczny.  
Myjak J., 2006: W Dolinie Opatówki.  
Sandomierskie Stowarzyszenie Rozwoju Regionalnego – Lokalna Grupa Działania Ziemi Sandomierskiej. Przewodnik po gminach LGD, 2013, praca zbiorowa.  
Świętokrzyski Szlak Literacki, 2012, praca zbiorowa.  
Władyszewska M., Skuta S., 2019: Województwo świętokrzyskie. Informator turystyczny 2020.  
Zabytki architektury i budownictwa w Polsce. Województwo Tarnobrzeskie.  
Wykorzystano wiadomości ze stron internetowych gmin, Świętokrzyskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego i [sandomierz.travel](http://sandomierz.travel).

